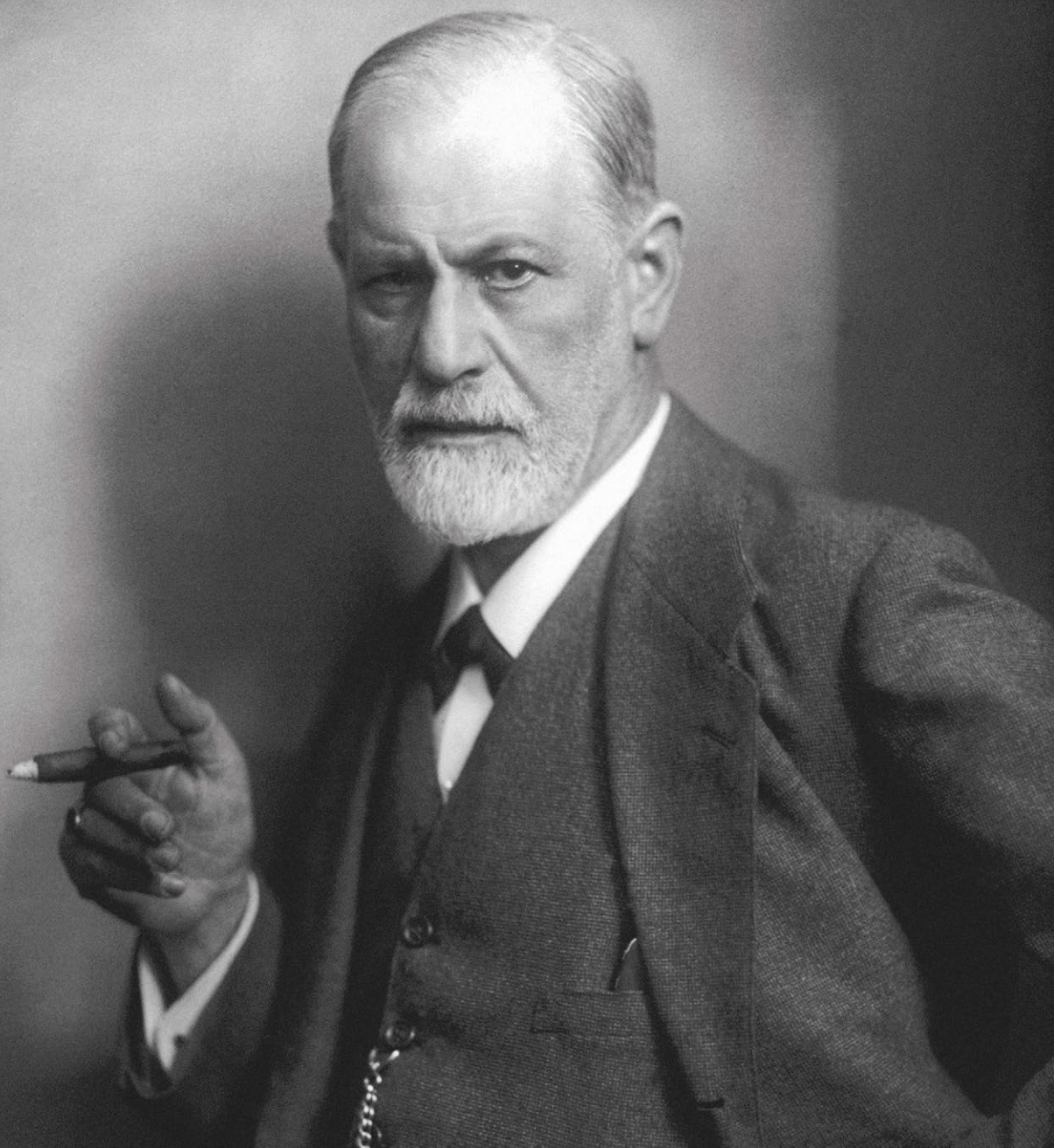

MILOŠ KUČERA

PUD U FREUDA

KAROLINUM

Pud u Freuda

Miloš Kučera

Recenzovali:

doc. PhDr. Jiří Růžička, Ph.D.

PhDr. Jiří Tyl

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Václav Hozman

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017

© Miloš Kučera, 2017

ISBN 978-80-246-3466-1

ISBN 978-80-246-3520-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod: „Četba“ Freuda	7
První přiblížení	13
Pud v obecném povědomí	13
Několik slovníkových souvislostí	20
Tři pojednání k teorii sexuality (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie) (1905-1924)	26
K zavedení narcismu (Zur Einführung des Narzißmus) (1914)	91
Pudy a jejich osudy (Triebe und Tribschicksale) (1915)	121
Vytěsnění (Die Verdrängung) (1915)	154
Mimo princip libosti (Jenseits des Lustprinzips) (1920)	173
Komentovaný překlad <i>Jenseits</i>	179
Sled argumentace v <i>Jenseits</i>	231
Témata <i>Jenseits</i>	238
Ekonomický problém masochismu (Das ökonomische Problem des Masochismus) (1924)	252
Já a Ono (Das Ich und das Es) (1923)	267
Zabrzdnění, symptom a úzkost (Hemmung, Symptom und Angst) (1926)	310
Davová psychologie a analýza Já (Massenpsychologie und Ich-Analyse) (1921)	368
Identifikace a pud	412
Vytěsněný text	419
Koncept psychologie (Entwurf einer Psychologie) (1895)	422
Vývoj pudu u Freuda	467
Trocha „necítění se“ v kultuře	492
Dvě aplikace	500
Analýza hry „Baba“	501
Pop-panteon školáků	506
Summary	526
Literatura	529

ÚVOD: „ČETBA“ FREUDA

Chci dokázat, že přečtení několika původních textů Freuda (kdyby v němčině, bylo by to ideální) musí zájemci o psychoanalýzu (studentovi, ale i profesionálovi zejména z oblasti společenských věd) přinést poznání nesrovnatelné se čtením jakkoli zdařilých resumé. Jich lze jistě použít k nějaké zkoušce, dotazující se po definicích, ale nedosáhne se jimi pochopení, „plné intence“. Eventuální resumé si člověk musí udělat sám, pokud to vůbec lze a pokud je to vůbec nutné. Cílem by mělo být spíš pochopit, jak Freud přemýšlel: na jaký rozpor nebo nedostatek svých předchozích textů reagoval, když nově zavedl ten či onen pojem, proč ho zas třeba nahradil...

Nenajdeme k podobnému úkolu výzvu v samém pojetí psychoanalýzy?: *„Slyšeli jsme častokrát zastávat požadavek, že věda má být vybudována na jasných a jasně definovaných základních pojmech. Ve skutečnosti nezačíná žádná věda takovými definicemi, ani ty nejexaktnější ne. Správný začátek vědecké činnosti spočívá naopak v popisu jevů, jež jsou pak dál seskupeny do skupin, uspořádány a uvedeny do souvislostí. Již při popisu se není možné vyhnout tomu, že se na příslušný materiál uplatní jisté abstraktní ideje, které si člověk odněkud přináší, jistě ne pouze z té nové zkušenosti. Ještě nepostradatelnější jsou takové ideje – pozdější základní pojmy té vědy – při dalším zpracování látky. Musejí se zpočátku vyznačovat jistou mírou neurčitosti; o nějakém jasném vyznačení jejich obsahu nemůže být řeč. Dokud se nacházejí v tomto stavu, dorozumívají se lidé o jejich významu opakovaným poukazem na ze zkušenosti získaný materiál, z něhož se zdají být přejaty, který je jim však ve skutečnosti podrživen. Mají tedy přísně vzato charakter konvencí, přičemž ale všechno záleží na tom, že přece jenom nejsou zvoleny libovolně, nýbrž jsou určeny významnými vztahy k empirické látce, o nichž se domníváme, že jsme je uhodli ještě dříve, než je můžeme rozpoznat a dokázat. Teprve po důkladnějším prozkoumání příslušné oblasti jevů můžeme také jasněji pochopit jejich základní vědecké pojmy a průběžně je pozměňovat tak, že se stanou ve velkém rozsahu použitelnými a přitom veskrze bezrozpornými. Potom může být také na čas spoutat je do definic. Pokrok poznání však také netrpí žádnou ustrnulost definic“ (Osudy, s. 189).¹*

Nezní to nějak známě, neslyšeli jsme už, či dokonce nezažili jsme už něco podobného? Nuže, je to formulace „grounded theory“ jak od Glasera a Straus-

1 Pro naše téma se hodí i bezprostřední pokračování: *„Takovýmto konvenčním, prozatím ještě dosti nejasným základním pojmem, jež však v psychologii nemůžeme postrádat, je pojem **puďu**“ (tamtéž).*

se, vlastně celého kvalitativního výzkumu s jeho kyvadlovým pohybem analytické indukce mezi daty a teorií, přičemž (což je důležité) nemůže být ani první pozorování „čisté“: to je naopak „theory laden“, prováděné v určité teoretické optice, která je nezbytná (jak ostatně učí i jiná teorie interpretace, hermeneutika).

Vlastně chci podobný přístup zopakovat i při této sázce, že je lepší si přečíst *Freuda* než číst o *Freudovi*. Vybraná série jeho děl představuje korpus dat, postupně se rozšiřující: postupuji v zásadě podle chronologie, podle které by asi postupoval průměrně inteligentní akademik s průměrnou životní zkušeností a lidoznalectvím (též s určitou, ale nepřilíš rozsáhlou poradenskou a terapeutickou praxí), který se snaží číst poctivě pro sebe, pro svůj zisk. To jest, na začátku toho ještě moc nevím a postupně se orientuji. Tak tomu i v mém případě doopravdy bylo (Freuda jsem trochu znal, ale moc jsem mu nerozuměl). Samozřejmě, všechny rozbory či záznamy myšlenek z četby nejsou úplně „autentické“: po dočtení série jsem se vracel k některým bodům proti proudu, k průběžným prvotním interpretacím. Nicméně i v těchto případech má přednost daný text, a ne jeho pozdější transformace v dalším Freudově díle.

K předělávkám „autentické“ série komentářů mě donutila i blahodárná a současně zničující okolnost, že jsem četbu Freuda prováděl v několika letech za sebou pro studenty psychologie. Každý rok vystoupily další body textů, a já musel zase přepisovat dosavadní rukopis. Cílem kurzu bylo, aby se studenti aspoň jedenkrát za studium dotkli nějakého textu, který by byl sofistikovanější než učebnicové kompilace i než běžné současné časopisecké články s jejich šablonou: abstrakt, úvod, začlenění do vybrané literatury, popis vzorku a metody, výsledky a diskuse. I když nejsem z této výuky pomocí čtení a výuky samého čtení zklamán, stávalo se, že si někteří studenti raději sehnali cizí komentáře, než aby demonstrovali vlastní znalost míst textu a jejich provázání (což byl ke zkoušce jediný požadavek).

Úpadek normálního solidního čtení je asi velký, a nejen u studentů. Nebo u nás možná ani pěstováno nebývá. Rozhodl jsem se v předkládané knize re-aktivovat svoje středoškolské návyky z francouzského lycea a přiblížit způsob zacházení s Freudem tomu, co by se dalo nazvat „analyse de texte“, byť velmi silně zrychlenou (sama analýza třeba *Tři pojednání* by si zasloužila tlustou knihu) – proto jsem se rozhodl dát přednost skromnějšímu výrazu „četba“.

Omezují se při ní pouze na Freudovy texty a vždy hlavně na ten rozebíraný; v celé této určité simulaci² naivního čtení záměrně nepoužívám žádné komentáře k žádným jiným oborům, žádné srovnání s jinými autory,

2 Viz výše, že jsem se přece jen vracel.

žádné odkazy mimo (až na výjimky), pokud to není na lidoznalectví nebo na známé kulturní momenty (vtipy, filmy, lidová řeč nebo zkušenost většiny z nás se zacházením s počítačem). Představuji si čtenáře sedícího jako já nad textem a na pomoc majícího pouze vynikající *Vocabulaire de la psychanalyse* Laplanche a Pontalise z roku 1967 (kdo neumí francouzsky, může použít slovenský překlad): ani ne tak pro interpretace, jako pro osvětlující informace, když se třeba v textu samém nevysvětluje. Ideálně, když se čtenáři český překlad nezdá, stáhne si z projektu Gutenberg německý originál a hledá vysvětlení.

Čtenářský postoj je takový, že se nesnažím non-explicitní místa přejít, ale naopak právě je vyzdvihnout, upozornit na ně, i když je sám autor, Freud, mohl stylizovat do samozřejmě znějící podoby. Tam, kde narazím na podobnou zvláštnost, to nepovažuji za nedostatek, ale snažím se ji číst pozitivně: co když má nějaké racionále, které zde nemohlo být rozvedeno (ale muselo být uvedeno, třeba pro okruh zasvěcenějších osob)? Není to jenom všeobecný princip, jak se mají číst všechny texty světa. U Freuda je proto specifický důvod: texty tohoto génia jsou *inspirované*, tj. drží pohromadě i pod úrovní toho, co je napsáno *zjevně*.

Je samozřejmé, že moje navrhovaná četba není přitom náběhem k žádné *psychobiografii* tvůrce.

Připoutaností k původnímu textu a ignorováním jeho blízkosti jiným myšlenkovým proudům (s výjimkou lidoznalectví a běžné lidské zkušenosti) se toto čtení liší i od čtení *filozofického*, jak ho v Česku uskutečňují pro Lacana a částečně i pro Freuda zejména Josef Fulka a Jiří Pechar. Nesnažím se v rámci dějin myšlení srovnat jedny myšlenky s jinými myšlenkami – chci naopak najít, jakou životní zkušenost daná myšlenka vystihuje, jaké by se aspoň mohla podobat. (Proto třeba tvrdím, že pud se podobá hře, *game*. Nebo že žvýkačka je ideální objekt orálního pudu: nejí se. Nebo že, v téže intenci, *normální je kouřit*, nikoli nekouřit, alespoň podle Freudovy koncepce téhož pudu.)

Nemyslím si (a ani to nebylo mou ambicí), že jsem při své ukázce dospěl k nějakým převratným poznatkům v objektivním smyslu (které by třeba nezazněly v textech, specializovaných na Freudovo určité dílo nebo pojem), ale k revizi toho, čemu se někdy říká „záložkové“ vědomosti, jsem podstatně přispět chtěl. Srovnání se speciálními interpretacemi Freuda zde ostatně ani provádět nemohu: jednak by to bylo neúnosné, jednak bych tím popřel onu výchozí sázku: že je efektivnější číst původní text. Subjektivně mám chvílemi pocit, že psychoanalýze rozumím víc či jinak než předtím, a že možná také rozumím víc „návratu k Freudovi“, který provedl svého času J. Lacan (ani k Lacanovi však souvislosti nenastoluji).

TECHNICKÉ ZVLÁŠTNOSTI

Z pracovního charakteru celého podniku vyplývá několik jeho zvláštností.

Jednak je to poměrně uvolněná a expresivní dikce, která se mi osvědčila při četbě pro studenty. Používám během ní také co nejvíce přibližujících přirovnání, převážně z kontextů *mimo* psychoanalýzu a psychologii.

Dále je to kreslení schémat, jež nemají mít hodnotu jen didaktickou, ale i „překladovou“ (do jiného média), a tím kontrolní: vznešenost slov obecně a zvláště, když se píše o významném autorovi, zakrývá často nedomyšlenost, zatímco tupá a zjednodušující schémata tlačí ke konsekvenci. Využíval jich ostatně i Freud (např. v *Já a Ono* a v *Davu*).

Hlavní texty uvádím v českém překladu. **Tučně** nicméně uvádím důležité a výmluvné termíny v němčině, s tím, že by se čtenáři mohly někdy hodit (např. v diskusi na mezinárodní úrovni), případně ho podnítit k tomu, aby si Freuda přečetl v jeho rodném jazyce. Má to i estetický důvod, mně samému nejasný: prostě se mi líbí, že německé výrazy evokují atmosféru uvažování v tomto tak přesně rozlišujícím jazyce a svým dílem přispívají k dotvoření atmosféry pracovního či studijního.

Delší německé citace uvádím proto, aby měl čtenář průběh textu relativně k dispozici, a také na místech, kde bylo třeba existující překlad opravit.³ To bylo bohužel třeba dost často, a možná jsem si některých dalších chyb nevšiml. Týká se to hlavně textů z dílny Miloše Kopala pro *Sebrané spisy* (tento název dál jako SP), vydávané v Psychoanalytickém nakladatelství po roce 1989, ve spěchu jistě chvályhodném. Současně tato edice představuje překlad kanonických *Gesammelte Werke* (dál jako GW)⁴ a já a můj fiktivní čtenář z ní chceme vycházet.

Za situace, kdy se záměrně opírám jen o několik Freudových textů, se mi ukázaly obvyklé bibliografické odkazy typu *Freud, 1998, s. 62* nebo odkazy v delší verzi pod čarou nefunkční a rozhodl jsem se pro pracovní, slang připomínající verze, někdy se zkratkou názvu.

HLAVNÍ ZKOUMANÁ DÍLA

Rozebírám, čteme společně tyto texty Sigmunda Freuda (uvádím podle pořadí v textu):

Tři pojednání k teorii sexuality (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie, 1905–1924). In SP 5, 2000, s. 28–122. Alias *Tři pojednání*.

3 Obecně, pokud dělám svou vsuvku do jakékoli citace, je umístěna v /ležatých/ závorkách.

4 Což mj. znamená, že jednotlivé svazky SP obsahují stejné texty jako stejné číslované svazky GW.

- K zavedení narcismu* (Zur Einführung des Narzißmus, 1914). In SP 10, 2002, s. 127–151. Alias *Narcismus*.
- Pudy a jejich osudy* (Triebe und Triebchicksale, 1915). In: SP 10, 2002, s. 187–206. Alias *Osudy*.
- Vytěsnění* (Die Verdrängung, 1915). In SP 10, 2002, s. 219–230.
- Mimo princip slasti* (Jenseits des Lustprinzips, 1920). In SP 13, 1998, s. 7–58. Místo něho jsem zde však provedl překlad nový, pracovní, pod názvem *Mimo princip libosti*, doplnil ho původnímu německými termíny a též anglickými termíny ze Stracheyho *Standard Edition* a mým komentářem. Citace z *Jenseits* v jiných místech knihy tedy pocházejí z tohoto mého překladu. Alias *Jenseits*.
- Ekonomický problém masochismu* (Das ökonomische Problem des Masochismus, 1924). In SP 13, 1998, s. 295–306. Alias *Masochismus*.
- Já a Ono* (Das Ich und das Es, 1923). In SP 13, 1998, s. 189–230.
- Zabrzdnění, symptom a úzkost* (Hemmung, Symptom und Angst, 1926). In SP 14, s. 95–164. Alias *Hemmung*.
- Davová psychologie a analýza Já* (Massenpsychologie und Ich-Analyse, 1921). In SP 13, 1998, s. 59–128. Alias *Dav*.⁵

Kromě toho jsem přeložil (opět do studijní podoby, s německými termíny v závorkách) první dva díly Freudova rukopisu *Entwurf einer Psychologie* (Koncept psychologie z r. 1895). Ten tvořil součást dopisů W. Fließovi a nevstoupil do GW (tedy ani do SP). Dosud u nás nevyšel⁶, ale ve freudovském bádání je některými autory pokládán za zásadní: jeho matrice podle mě vede od doby vzniku až do chronologicky poslední probírané práce, do *Hemmung*. Komentuji ho stejně jako ostatní texty, ale už systematicky nedokazuji, v čem se jako zmíněná matrice transformoval, co z něj bylo opuštěno a co zachováno. Jde o překlad z Freud, S. *Aus den Anfängen der Psychoanalyse. Briefe an Wilhelm Fließ. Abhandlungen und Notizen aus den Jahren 1887–1902*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1975. Alias *Entwurf*.

Při používání *Vocabulaire de la psychoanalyse* J. Laplanche a J.-B. Pontalise uvádím dané heslo a zkratku LP.

5 Jak je vidět, pořadí se zde odchyluje od chronologie Freudovy tvorby: je tomu tak proto, že *Dav* je královská práce k pojmu *identifikace*, který jsem chtěl porovnat na závěr s pojmem *pudu*. Viz níže.

6 V anglické verzi je znám pod názvem *A Project for a Scientific Psychology*.

OBSAHOVÁ OSA

Obsahová osa je už výsledkem určitého předběžného čtení Freuda a programového přístupu k němu – četba či analýza textu není tedy tak nevinná. Nemohu z řady důvodů vysvětlovat celé Freudovo dílo, ale vybral jsem si na základě dosavadní zkušenosti určité hledisko. Samozřejmě, je to hledisko **puđu**, obsaženého v titulu. Postupem času jsem došel k přesvědčení, že to je pojem, který odlišuje freudismus od ostatních myšlenkových proudů. Že mj. představuje kanál, jak koncipovat infantilní zkušenost jako působící v dospělejší aktuální komunikaci a jednání, a tím jim dodat ještě něco nad běžně chápanou latenci či implicitnost, nad čtení mezi řádky či v podtextu: musí se jít ke třetí rovině.⁷

V knize *Formy citů: Lacanovská teorie* (Karolinum 2008) jsem se bez pojmu puđu ještě částečně obešel: suploval mi ho spíše jen zmíněný než aplikovaný Lacanův objekt a a „jouissance“, homofonicky překládaná jako „žůžo“. V knize *Dětské hry – games* (společně s M. Klusákem; Karolinum 2010) se mi puđu už vnutily: zatímco v knize o citech byly poměrně skryté (s výjimkou tzv. vln, podobných hrám), v knize o hrách jsem zažil jejich veletrh v plenéru, matějskou pouť. Současně se mi tam ukázalo, že se vztahy mezi hráči liší od běžných vztahů ve „vážném“ kontextu, že jsou privilegované, vyňaté z běžných pravidel – nakonec pravidel čeho? No asi hlavně **identifikace**, pokud pod ni můžeme zařadit to, jaký by člověk chtěl být nebo vypadat, aby se tím k někomu přihlásil, aby získal někoho uznání.

Identifikace se mi tak stala protikladem puđu. Tím spíše, když jsem začal uvažovat, jestli to není právě tento instrument, jímž je možno pud z psychoanalýzy vykastrovat, aby se pak dala snadno domestikovat v psychologii obecné, sociální a vývojové a v ostatních společenských vědách. Jak uvidíme, není to tak jednoduché: dělá to vlastně nějak i Freud, právě s kastrovačnou úzkostí (během Oidipa), kdy identifikaci zavádí, když se subjekt zřekne zmocnění se objektu. To zazní plně až v *Já a Ono*.

Sám rozpor puđu vs. identifikace se mi ale ukázal hned, už ve *Třech pojednáních*, když Freud uvažuje nad pudem jako takovým (tedy vlastně nad jeho tzv. cílem) vs. právě nad obsazením či volbou objektu (osoby), nad „smyslným“ vs. „něžným proudem“ (tento druhý obsahuje identifikační a idealizující motivy obdivu a úcty). Freud zde také probírá rozdíl mezi milostnou volbou typu opěrného vs. typu narcistního, přičemž tato druhá volba je ryze identifikační, ale dál záhadně zůstává láskou, ne identifikací... Dospěl jsem tedy už hned na začátku k jistotě, že protiklad puđu vs. identifikace je nosný, ale současně složitý.

7 Asi jako při výkladu snů: máme manifestní obsah, stvořený z denních zbytků, ale podle nějak trvajících infantilních (ne podle jakéhokoli dospělého obsahu), nějak sexuálního nebo sexualizovaného přání.

PRVNÍ PŘIBLÍŽENÍ

Probereme *pud* nejprve v běžných konotacích, které s ním bývají spojeny a s nimiž nemusíme vždy souhlasit⁸; připojuji též *některé* diseminace do sociální vědy, započaté už Freudovými pracemi o civilizaci a kultuře (vybírám z více možností „aplikace“ či „ohlasu“).

Pak následuje oficiální definice pudu a okruh termínů, do něhož patří, a to podle autoritativního slovníku Laplanche a Pontalise (LP).

Ani jedno ještě nepředstavuje četbu Freuda v pravém slova smyslu, ta začíná až s *Třemi pojednáními*.

PUD V OBEČNÉM POVĚDOMÍ

V obecném povědomí bývá pud asociován s temnou hloubkou, s hloubkou nevědomí – všichni cítí, že **Trieb** patří spíše k nevědomí a k Ono než k vědomí a k Já nebo k Nadjá. Podobným sémantémem je jeho jakási primitivnost až zvířecost, či přinejmenším biologičnost a tělesnost, vyjadřující organismus. Díky tomu je pud považován i za motivaci, tj. za pohnutku s její energií a naléháním: *Der Trieb treibt*, pud pudí, žene.

Já a Nadjá by pak měly toto zvířecké nějak kanalizovat a kultivovat, to satyrské nechat porazit Apollónem, přivést ty pazvuky k písni či aspoň k řeči. Pud je tak předmětem převýchovy, disciplinace a potlačení (represe) společností⁹, tedy dospělými; sám patří ontogeneticky k dětské, infantilní oblasti (a fylogeneticky k prehistorii či primitivním fázím lidského rodu). Při tom se tuší, že tato danost je nějak erotická či sexuální: koneckonců, nejznámější je sexuální pud a jeho jméno *libido*. Ale libido u dítěte? Jak by dítě mohlo sexualitu slušně zvládnout? Vždyť není ani psychicky, ani fyzicky vyspělé. Dostáváme tak rys nějakého sprostáctví a až perverze pudu, jeho umístění mimo genitalitu normálního dospělého koitu.

8 Neprovedl jsem speciální sondu na toto téma a jen využívám svých náhodných zážitků. Úprava a zpřesnění představ o pudu je vlastně hlavním cílem knihy.

9 Jak ukážeme v této partii níže, jednak sublimace pudů a jednak jejich potlačení, obojí vlivem společnosti, představuje hlavní bránu, kterou pud vchází do společenských věd.

Převýchova této zvrhlosti je ale možná marná: ono to stejně vždycky vyleze, ať se nositel přebarvuje nátěrem kulturnosti jak libo. Tím je jakoby věrný sám sobě, své konstituci či své osudové zátěži (ale současně se jen opakuje, není schopen se změnit).

Jakým zavedeným pojmům z *folk psychology* nebo i z psychologie jako oboru podobné sémantické příznaky odpovídají? Sama energie pudu jako kvantita (jeho **Drang**) odkazuje téměř k *temperamentu*, k vitalitě a „drajvu“¹⁰ osoby, případně, už se specifikací na libido a na milostný život, k sexuálnímu apetýtu.

Při zacházení s touto energií, při jejím (kvalitativním) vztažení na určitou tělesnou zónu a při jejím fungování jako modelu¹¹ pro ostatní chování se už dostáváme k *charakteru*. Zejména tzv. anální charakter, se svou konfigurací povahových vlastností *pořádnost* – *šetrnost* – *umíněnost*, patrně pronikl, alespoň v některých zemích, do obecného povědomí.¹² Pud jako libido kvalitativněji a opět v aplikaci na milostný život pak vede u Freuda (*O libidinozních typech*, SP 14, s. 397–400) k rozlišování typů erotického (má rád lásku a hlavně být milován), nutkavého (spíš než ztráty lásky se bojí svědomí) a narcistického (je zaměřen pudově na sebe, na tzv. sebezáchovu více než na sexualitu lásky; v lásce raději miluje sám).

Poměrně známá je představa tělesné zóny jakožto *erogenní*, která zjevně nemusí být jen ta genitální (viz též zmínku o perverznosti výše) – na jedné straně má být libido sexuální, na straně druhé může být umístěno všude možně. O podobném kolování a přemísťování vzrušení se podle mých zkušeností také často ví. Někdy se ví i o tom, že tzv. psychosomatické poruchy mohou být do určité míry pojaty jako nevhodná, pudová *erotizace fyziologické funkce*.

Jestliže se vrátíme k linii volby a preferencí, pud se nám dostane do psychologické oblasti *zájmů*: zde vystupuje jako tzv. vnitřní motivace (na rozdíl od vnější, nějak účelové, non-autentické), jejíž zásluhou práce baví a jde pěkně od ruky. Ať už prapodivná monománie, soukromý koníček nebo vysoce hodnocené umělecké a vědecké dílo či sportovní výkon, pohybujeme se vždy v oblasti individuálního *talentu* a více či méně společenské sublimace pudu. To je i v souladu s představou o brzkém, infantilním a pre-oidipuském zrodu některých talentů; proto může někdy představovat povolání s obsaženým pudem splnění dětského přání.

10 *Drive* má ostatně být tím vhodnějším překladem **Trieb**, než Stracheyem používaný *instinct*. Alespoň to tvrdí většina lacanovců.

11 Freud hovoří o sexualitě jako „předobrazu“ ostatního jedincova chování („Kulturní“ sexuální morálka a moderní nervozita, SP 7, s. 126 a 127).

12 Freud ho zavedl článkem *Charakter a anální erotika* (SP 7, s. 159–165).

Otázka *sublimace* je současně tou, jež vzbuzuje vůči učení o pudech hodně odporů. Na jedné straně veřejnost připouští třeba u umělce nutnost inspirace či „nabití“ v různých podobách: buď aktuálním milostným zážitkem, nebo regresí do dětství s jeho nezodpovědnou hravostí (v obou případech jako by došlo k nějakému „omlazení“ či přinejmenším k uvolnění, k des-inhibici, a k transgresi nějakých zábran či zákazů). Na druhé straně se obtížně snáší, že by u takových výtvorů šlo *jen o sublimaci pudu*: to se považuje za psychoanalytický redukcionismus. A to vzhledem k realizovanému dílu, které má svůj vlastní obrovský kontext, a také vzhledem k tvůrci či aktérovi, jenž jako by byl pojat jen ve své prehistorické infantilnosti, bez započítání všeho svého pozdějšího vývoje do zralosti.

Ale v obojím případě jde možná o kritickou reakci, podobnou té z pozice ušlechtilého mistra, pána svých vášní, do které se tak rádi někdy stylizují učitelé před svými studenty. (Řeč vyšších hodnot: co může být více moudrého a méně důvěryhodného?)

Proti redukcionismu je zaměřena i výčitka *pansexualismu*. Toho jsme se již dotkli, neboť (podobně jako psychosomatika) přepokládá přechod sexuálního impulsu do non-sexuální sféry, zde jako neoprávněnou explanaci všeho tímto impulsem. Pro takový anální charakter, zmíněný výše, by mohl být *pansexualismus* formulován dvakrát: zaprvé, proč vůbec mluvit o anální erotice (to už by ale část lidí v současnosti asi uznala), zadruhé, jak se smířit s tím, že by se charakter a jeho morální rysy mohly vyjádřit v řeči dvou otvorů, toho konečníku a toho nočníku?

Více či méně odmítané (ale díky tomu přece jen trochu známé) texty o sublimacích, o tom úspěšném, ba komerčním osudu pudů, patří už aspoň částečně mimo kliniku či terapii, do oblasti, jíž se někdy říká „aplikovaná psychoanalýza“. Patří sem ovšem i úvahy o nižší slasti sublimace ve srovnání s původní syrovější podobou a o osudech pudů při jejich jiném ovlivnění, při potlačení bez náhrady a při vytěsnění. Tato oblast „aplikace“ psychoanalýzy byla otevřena jejím zakladatelem samým zejména v textech jako „*Kulturní sexuální morálka a moderní nervozita* (1908), *Budoucnost jedné iluze* (1927), *Aktuální poznámky o válce a smrti* (1915) plus *Proč válka* (1933), dále *Pocit stísněnosti v kultuře* (1930).

I když se jedná o díla s velkým ohlasem (platí to zejména pro *Stísněnost, Das Unbehagen in der Kultur*), nejsou v rovině tematizace a konceptualizace pudu jako takového vždycky příliš zřetelná (někdy se v nich ovšem objevují nenápadné, ale téměř metapsychologické úvahy.)

Nejranější „*Kulturní morálka*“ (SP 7, s. 111–131) je pendantem k *Třem pojednáním k teorii sexuality* (1905) v rovině nyní už ne vývojové a klinické psychologie, ale sociologie a antropologie soudobé evropské kultury. Morálka kontinence (sex jen v manželství a i zde jen v souvislostech plození, protože antikoncepce existuje pouze ta rušivá) kromě toho, že vede k impotenci

a k frigiditě, podporuje ještě inverzi (homosexualitu) a perverze, a při úspěšném potlačení pudu (při úspěšném odmítnutí zmíněných úchylek) způsobuje neurózy a deformace charakteru: energie, uspořená z non-realizace pudu, se nijak nevyplácí. Zůstává sice cesta sublimace s její schopností přesouvat pudový cíl mimo sexualitu, ale to má své meze, asi jako když se přeměňuje teplo v mechanickou práci u strojů (Freudova metafora ze s. 118).

Reakcí v nejprůmějšší linii na tuto stať bylo rozporné dílo Wilhelma Reicha, zpočátku ještě uvnitř psychoanalýzy, později mimo ni v kosmologické teorii *orgonu* (viz např. *Funkci orgasmu*, překlad do češtiny 1993). Přímost spočívá v tom, že Reich, stejně jako Freud v „*Kulturní“ morálce*, nařiká nad malou frekvencí normálního koitu. Úvahy o vztazích mezi druhy sexuálních pudů, ani o vztazích pudů sexuálních a non-sexuálních, ani o vztazích pudů k jiným psychickým pojmům, zejména k instanci jáského ideálu či Nadjá, jenž by měl pudy potlačovat, zde ale *nakonec* nemají místo: tyto vnitřní jsou nahrazeny vnější represí ze strany společnosti třídní, fašistické a stalinistické¹³, které brání nápravě. Takový Herbert Marcuse si sice sociologické stránky Reicha cení, ale pokud je tato sociologie stále víc vztahována k tomu, nakolik dovoluje tak simplistní řešení jako realizace dostatečného množství orgasmů, musí i ona upadat. Reichovy představy o elektrické energii vznikající frikcí při styku jsou opravdu redukcionistické.

Freudovo pojetí pudy vs. společenská regulace se vyvíjelo jinak. *Budoucnost jedné iluze* (SP 14, s. 255–294) je věnována kritice náboženství. Autor zde sice vyčítá tehdejší pedagogice její program „*zpoždování sexuálního vývoje a předčasnost náboženského ovlivnění*“ (s. 287), ale o první bod, sexuální práva dětí, se nestará, jak to činil Reich, nýbrž se věnuje druhému bodu, možnosti nahradit náboženství jako iluzi racionalitou, intelektem.

Teorie pudů se zde ale nijak podrobně nerozpracovává. Snad jen tím, že pudy jsou přiřazeny na opačnou stranu než intelekt, k dětské neuróze, chápané ještě jinak, teď už ne individuálně: náboženství je kolektivní neurózou společnosti (speciálně neurózou nutkavou čili obsedantní), jež se pomalu dostává ze svého infantilního stadia. Pudy jsou sem připoutány pomocí představy o zákazu myšlení (zejména zkoumání sexuality, zakazované při výchově dívkám), o iluzi diktované přáním a blízké tak bludu, o úzkosti z bezmoci, o Bohu jako projekci otcovské figury, tedy spíše představami o reakcích na pudový náboj než o pudech samých.

Dva texty o válce dělí téměř dvě desetítky let, ale nedělí je žádná podstatná oprava (což není kritika, ale obdiv k autorově anticipaci). *Aktuální poznámky*

13 Reich je počítán k pionýrům tzv. freudo-marxismu. Viz např. jeho *The Sexual Revolution* (1935 německy, v angličtině od 1951, u mě 1972), titul, jenž se stal i heslem americké mládeže.

o válce a smrti (SP 10, s. 277–302) probírají nejprve zklamání z etického úpadku chování za války – ale ten by neměl být tak velký, protože předchozí potlačení agresivních pudů spočívalo víc v „*kulturním pokrytectví*“ než v „*kulturní způsobilosti*“ (s. 287). Dalším bodem, sugerovaným válkou, je narušení moderního vztahu ke smrti – válka by nás mohla vést k jakési regresi, připomínající pračlověka či divocha. Freud zde ale netvrdí, že by se měl dát volný průchod sklonu zabíjet (byť dát svůj život všanc a podstupovat riziko jeho ztráty považuje za cenný moment jakési vážnosti, opravdovosti života). Na druhé straně, při odmítání návratu zpět podobně jako už dříve pochybuje, že všechno jde sublimovat a obejít se bez pudových zážitků v jejich syrovosti. Každopádně pléduje, abychom smrt v pojetí našeho nevědomí racionálně, kriticky či vědomě uchopili se vši pudovosti (např. nepřátelskosti), místo abychom ji iracionálně zastírali, opět jak v prvním bodu, „*nad úrovní, odpovídající našemu stavu*“ (s. 300): zapomenout jak na smrt.

Jinak jsou *Poznámky* antropologickým a historickým pendantem k druhému velkému Freudovu textu s naší tematikou, ke stati *Pudy a jejich osudy* (též 1915), zejména k jejich druhé části, věnované ambivalenci citu (lásky a nenávisťi) vůči jednomu a témuž objektu (člověku, osobě). Zde, v *Poznámkách*, má exemplární význam (řekli bychom, význam v existenciálním smyslu slova) smrt milované osoby, kde se realizují obě citové polohy. Současně už text předznamenává pozdější členění pudů na *erós* čili pudy života (ty spočívají ve spojování se s někým) vs. pudy smrti, a současně problematiku jejich přechodů a směsí.

Proč válka? (SP 16, s. 15–26) částečně dál potvrzuje spásnou, ale omezenou roli intelektu a probírá otázku zvnitřnění agresivity, rozpadající se na několik stránek: agresivitu nejde odstranit; když se obrátí jen dovnitř jako svědomí, je to nezdravé a naopak vybití ven úlevné; u pacifismu dochází ke zvnitřnění, kdy vadí už i *estetické* ponížení (nejen *etický* nesouhlas s krutostí). Tomuto estetickému aspektu jako by Freud přisuzoval i ráz získané *konstituce, organického procesu* (s. 25) a dokonce uvažuje, zda kvůli tomuhle zjemnění neupadne naše sexualita jako u domácích zvířat a nevymřeme – což by vlastně svědčilo o tom, že byla narušena sama pudová ekonomie. Vidíme, jak Freud na rozdíl od Reicha jednak stále ještě udržuje dualitu pudů a jednak kulturu uvažuje v jejím zvnitřnění, ve stále intenzivnějším potlačování pudů jedincem samým.

Tato myšlenka o estetice v tělesné rovině konstituce je velmi zajímavá: v *Pocitu stísněnosti v kultuře* (1930) o tři roky dříve se ještě neobjevuje. *Stísněnost*¹⁴ (SP 14, s. 327–394) probírá totéž, co už první „*Kulturní*“ *morálka* a dál

14 L. Hoškem byl titul původně přeložen jako *Nespokojenost v kultuře* (viz výbor z Freuda *O člověku a kultuře*, 1989).

ostatní stati: za zkulturnění pudů, ať už cestou sublimace, nebo cestou potlačení a v něm zejména tzv. *zabzděním (inhibicí) vzhledem k (pudovému) cíli*, se platí, a sice požitkem, který mizí, ředí se; zkulturnění se děje stále víc jako zvnitřňování, a to ve dvojím smyslu: trestám se já sám svým Nadjá a trestám se nejen za skutečně činy, ale už za myšlenky na ně.

Válka je jevištěm non-erotické agresivity, byť i zde dochází k sexuálním výstřelkům jako znásilňování žen (otázka ostatně je, proč k němu dochází, zda opravdu z přímé sexuální příčiny) – ale Freud se této agresivitě a hlavně jí věnuje i zde v *Stísněnosti*, kde válku neprobírá. Naopak zde na rozdíl od „Kulturní“ *morálky* už téměř nezazní sexualita pre-oidipických pudů (realizovaných jako přípravné fáze koitu nebo samostatně jako infantilní sexualita či jako perverze – viz podrobněji později, při probírání *Třech pojednání*). Sexuální pudy jsou převedeny na pudy života, na erós, který spojuje jedince do stále větších celků, a vlastně se zde jako hlavní otázka řeší problém tohoto narůstajícího a zlomového počtu.

Milostná dvojice se stýká sexuálně, ale milenci milujeme též okruh naší rodiny, milujeme přátele, jež jsme si vybrali, a objekty jejich lásky jako děti a rodiny, a měli bychom milovat i svého (biblického) bližního, onoho cizince, a tedy vlastně nepřítele. Freud se tohoto požadavku milovat nepřítele děsí a klade ho do protikladu k milovat své blízké osoby (ne bližního). Je v tom ovšem velký teoretický rozdíl? – vždyť i vůči nejbližším prožíváme podle Freuda nenávisť, onu slavnou německou **Haßliebe**. A koneckonců se definice pudů života v jejich směřování k větším jednotkám jen kryje s etickým požadavkem milovat nepřítele, a tedy nakonec celé lidstvo.

Určité vysvětlení by mohlo spočívat v následujícím. Freud sexuální touhu de-sexualizoval a vedle pudu použil na libidinózní kontakt osob ještě jiné pojmy, jednak *lásku* (ve smyslu mít druhého, což vyžaduje často též se mu i nějak zavděčit a jeho zas milovat za něco) a jednak *identifikaci* (být s ním nějak totožný). Ale není právě v tom problém? Možná je láska vždy narcistická a asexuální, a když ne, tak zas nebezpečná jinak, pudově, jsouc bez bariér dobra, krásy aj. Podle jedné z Lacanových interpretací *Stísněnosti* se Freud totiž obává onoho doplnění (*milovat bližního*) jako *sebe sama*, ani ne tak pouhého rozšíření na cizince či nepřítele: nejsem snad vůči sobě destruktivní, jak se to ukazuje v celém textu? Neskončila by pak vnucená láska k bližnímu záhadnou katastrofou pro mě nebo pro něj?

Za odpověď na *Stísněnost* opět z pozice freudo-marxismu se považuje kniha Herberta Marcuseho, jednoho z nejvýznamnějších představitelů tzv. kritické teorie či Frankfurtské školy, *Eros and civilization* (1955). Mimořádně inteligentní autor kritizuje své soupeřníky v antropologickém či sociologickém, civilizačním či politickém umístování psychoanalýzy: „kulturní“ neo-freudisty (revizionisty) Fromma, Horneyovou a Sullivana. Revizionisty

hlavně v tom, že zlikvidovali v učení zakladatele jak pudy života (sexualitu), tak pudy smrti, a to ve prospěch *de facto* náboženské (sekularizované) ideologie. Marcuse je naproti tomu zastáncem Freudovy „biologičnosti“, pod níž jako nálepkou se prý skrývá podstatný sociologický criticismus. Autor tedy Freuda nevyvrací, ale jen opakovaně doplňuje z marxistického hlediska: to, co se Freudovi jeví jako univerzální, je ve skutečnosti jen znovu a znovu parciální, historické. Alienaci (odcizení) v represi se někdo (privilegovaná třída) může vyhnout; vedle běžné represe existuje ještě ta navíc (*surplus*); vedle represivní sublimace (autor pod sublimací chápe veškerou de-sexualizaci, Freud jen jeden její druh) by mohla, měla existovat i nějaká ta non-represivní. Druhým momentem marxismu je zapojení produkce a individuální práce, mezi níž a pudy by mělo dojít k přechodu: odcizená práce by se měla stát neodcizeným libidinózním výtvořem.

Marcuse ve své *Political Preface* z roku 1966 k *Erótovi a civilizaci* ani nijak přehnaně nadšeně neuvítal hnutí *hippies*, které by bylo mohlo potvrzovat jeho teorii. Je to podivné: ne vždy se v dějinách dostalo filozofii podobného sociálního zadostiučinění! Filozof zde sice protest mládeže vítá, avšak vnímá ho jako infantilní.¹⁵ Možná proto, že mládežnické „Make love, not war!“ je spíš primitivně reichovské než marcusovské. Politický posun, ať se demonstruje třeba jen v termínech sexuálních vs. agresivních pudů, nelze vysvětlovat v takové omezené výbavě, bez zapojení dalších psychoanalytických pojmů, a sice řádu instancí a identifikace.

Mimo oblast psychoanalýzy našla teorie potlačení pudů a jejich zjemňování zásadní ohlas v dílech antropologických a historických, jako u Norberta Eliase (např. 1939), kde ovšem slouží jako pouhý důvod civilizování, aniž by autor přitom jakkoli vstupoval do freudovské „metapsychologie“.

Ačkoli má *pud* tento (až příliš?) široký rejstřík konotací, využívá sociální věda, včetně psychologie, z psychoanalýzy mnohem raději úplně jiný pojem, a sice **identifikaci**. Primární identifikace jsou ty s rodiči a vystřídají je ty sekundární s učiteli nebo s vrstevnickými vzory; k oblíbeným příkladům se může dát znaménko plus, k odmítaným, k těm jakýmsi kontra-identifikacím („Takový bych rozhodně být nechtěl!“) minus; dokonce lze identifikaci erotizovat, a pak je to cosi jako láska, nebo držet sexuálně neutrální, a pak je to cosi jako přátelství; když se bojím naplnění, najdu si jako idol raději nedostupnou zpěvačku nebo hereckou hvězdu; změna identifikace je téměř změna osobnosti, přičemž někdy může být prožívána jako zrada a současně jako osvobozující *des-alienace*... S touto poměrně jednoduchou konceptuální

15 Na druhé straně není jasné, zda právě infantilnost, pre-oidipskost není tím hlavním kritickým příspěvkem pudů a jejich teorie k teorii společenské represe.

výbavou lze popsat celý vývoj a zvraty v něm – identifikace je zde operátorem identity. Tak je tomu v psychologii i mimo ni: stačí si třeba prolistovat druhou polovinu slavné *Sociální konstrukce reality* Bergera a Luckmanna (česky 1999).

Kognitivnost čistého vztahování se, zdánlivá netělesnost¹⁶ identifikace se také nějak hodí.

Přitom se ale nebere v potaz, že už u Freuda (ve stati *Davová psychologie a analýza Já*) existuje identifikací několik, např. i ta se symptomem druhého člověka (např. se dívce udělá v zakouřené místnosti špatné místo její těhotné kamarádky), od níž by vedla cesta k tzv. přání a od něj k pudu, kde na objektu, pokud není přeceněn, až tak moc nezáleží (spíš na jeho vybraném rysu) – ale aplikace identifikace v sociální vědě se zde raději drží objektu jako osoby, nějakého zceleného ideálu (viz výše též poznámku o učiteli-mistrovi nebo Marcuseho kritiku „totální osobnosti“ u neo-freudistů).

Inspirovaná reklama je v tomto ohledu podnětnější. Běžela kdysi jedna, jež mi už po letech možná rotuje v mysli trochu zkresleně.

Na eskalátoru se natrásá stylově nastrojený teenager s lahví asi Sprite, než upadne a zajíždějící schody ho oškubou o módní atributy, o čepičku, kapuci na bundě, bundu... Láhev ale přežije a září přes obrazovku: „Zapomeň na image! Následuj instinkt!“ Nebo to se smíchem křičí parta starších, asistující této kastraci?

Co je to image? To je ona představa, do níž se adept na členství projikoval, chtěje být jako staří členové, jeho ideál; ti mu ale tuto identifikaci odmítli s poukazem, že má jít sám k sobě, ke svému pudu, najít si ho! Nejde o žádnou fyziologickou žízeň, ale o volbu, o více či méně erotickou preferenci.¹⁷

NĚKOLIK SLOVNÍKOVÝCH SOUVISLOSTÍ

Laplanche a Pontalis definují pud (*la pulsion*, **Trieb**, *instinct* nebo *drive*) na vstupu, před vlastním rozvedeným heslem, následovně: „*Dynamický proces spočívající v nutkání (náboj energie, faktor motricity), které způsobuje, že organismus směřuje k cíli. Podle Freuda má pud zdroj v tělesné excitaci (stav*

16 Přitom „stáhnout si“ někoho do mysli je také výdej energie, je to práce.

17 Reklama vychytrale sugeruje, že Sprite je opakem konformistického atributu, i když je stejně populární, „in“ či „cool“ jako čepice, bunda s kapucí apod. Sdělení je vtipnější než plochá rada ke koupi značky cigaret „Tvoje Petra, tvoje parta!“. Lze asociovat, že obrys láhve by jako „přízrak“ („sprite“ česky) mohl připomínat onu mateřskou Věc (**das Ding**) neopakovatelné chuti, to pudové východisko, po němž teprve přišly další objekty, objekty přání ředěné v dalších signifikantech života (lacanovsky vzletně řečeno).

napětí); jeho **cílem** je snížit napětí panující ve zdroji; cíle pudu může být dosaženo v **objektu** nebo díky němu“ (s. 359–360).¹⁸

Tato definice je stručná, přesná, ale před rozvedením nejasná. Komponenty zde zmíněné nedávají žádnou představu, co se jimi míní. *Nutkání* snad, to je jako když se nám něco chce, byť to třeba zaháníme. Ale co se myslí *zdrojem*: celé tělo, jeho část, tělesná soustava (pohlavní, defekační, svalová, zažívací ...)? Co se myslí *objektem*: nějaký předmět vnějšího světa, osoba, část osoby, část vlastního těla? Co se myslí *cílem*: proč se o něm píše, když spočívá vždycky ve snížení napětí ve zdroji? Znamená to, že se to realizuje nějak jinak než působením na zdroj? (Jinak by to bylo dost redundantní.)

To není kritika autorů definice, kteří se ostatně jednotlivým ze čtyř komponent pudu věnují ve zvláštních heslech, ale záminka, abychom pud zkusili vylíčit trochu názorněji již od počátku, byť se k obtížím v jeho uchopení budeme vracet.

Citovaná definice přejímá tu vlastní Freudovu ze stati *Pudy a jejich osudy* z roku 1915, z autorova třetího většího textu o pudech (po *Třech pojednáních* z roku 1905, kde jsou už složky pudu oznámeny, byť ne v sevřené definici, a v dalších vydáních doplněny zpětně právě podle *Osudů*, a po *Narcismu* z roku 1914, kde bylo zavedeno tzv. jáské libido). Freud zde v *Osudech* (s. 192–193) tedy rozlišuje zmíněné čtyři součásti.

*Nutkání (Drang)*¹⁹ se zdá být jasné: jedná se o nějaký kvantitativní faktor, o sílu nutkání. Ale co se myslí „motricitou“? To se někam běží? A jak je to s „nábojem energie“ v LP, u Freuda na citovaných stranách zas s objevující se „mírou požadavků na vynaložení práce“? Jsou motricita a pracovní požadavky ekvivalentní? Jako by šlo o dvojí zpracování pudu.

*Zdroj (Quelle)*²⁰ je somatický, jde o podráždění v orgánu nebo části těla; jakou má však to zvláštní podráždění kvalitu, když je doopravdy ve fyziologii těla, v jeho „řeči“, a jak se to přeloží do psychiky? Pud má být jeho *psychická reprezentace (psychische Repräsentanz, Triebrepräsentanz)*²¹, to, co cítíme duševně, v centrálním nervovém systému. Někdy místo geneze pudu nelze

18 „Processus dynamique consistant dans une poussée (charge énergétique, facteur de motricité) qui fait tendre l'organisme vers un but. Selon Freud, une pulsion a sa source dans une excitation corporelle (état de tension); son but est de supprimer l'état de tension qui règne à la source pulsionnelle; c'est dans l'objet ou grâce à lui que la pulsion peut atteindre son but.“

19 „Nutkání“ je zavedený český překlad pro **Drang**. Osobně bych preferoval „tlak“ a rezervoval „nutkání“ pro **Zwang**. (Viz **Zwangsneurose** = nutková neuróza.)

20 Zdroj se často kryje se známějším pojmem *erogenní zóny*: ta je ovšem specifitější v tom, že je už přidělena libidu, sexuálnímu pudu, zatímco zdroj se může vztahovat i k tzv. pudům *sebezáchovným (Erhaltungstriebe)*, jímž je pro Freuda exemplárně *hlad*: v takovém případě je zdrojem „naleptání sliznice žaludku“ (*Osudy*, s. 190).

21 Podle autorů slovníku zde Freud osciluje mezi pudem jako psychickou reprezentací endogenního podráždění a pudem jako tímto podrážděním samým, které pak potřebuje svou reprezentaci. Reprezentace má formu *představy (Vorstellungsrepräsentanz)* a disponuje *afektem*.

prý ani určit, a je možné poznat ho až z cílů, z toho, kde dojde ke svodu energie, kde konáme a kde nám to dělá dobře.

Cíl (Ziel): ono sice pokaždé dojde ke snížení napětí (viz tzv. *princip slasti, Lustprinzip*), ale pokaždé jinde, činností něčeho jiného z vlastního těla (ústa při orálním pudu, konečník při análním, oko při zíracím...). Ale neslévá se pak zóna dohromady se zdrojem, (v případě libidinózního pudu) s erogenní zónou? Proč vůbec rozlišovat pusu a činnost pusy? „Avšak i když zůstává tento konečný cíl u každého pudu nezměnitelný /odstranit stav podráždění u zdroje pudu/, mohou přesto ke stejnému konečnému cíli vést různé cesty, takže se u určitého pudu mohou objevit všelijaké bližší anebo středně vzdálené cíle, jež jsou navzájem kombinovány nebo vyměňovány jeden za druhý“ (s. 192–193). Tak čím je vlastně pud primárně dán? Zónou nebo její činností? S pusou souvisí nějaká poetika (můj termín), činnostní schéma (cíl), jímž je inkorporace a přitom nějaké vychutnávání, s konečníkem jiná poetika zadržování a uvolňování, i segmentace, členění (stolice po částech). Znamená to, že by se mohly kombinovat, a kdybych třeba zvracel, bylo by to stejné dostávání špatného ven?

Nakonec **objekt (Objekt)**. Zde v *Osudech* se Freud vyhýbá jmenovat, co to vlastně je²²: „**Objektem** pudu je to, na čem anebo prostřednictvím čeho může pud dosáhnout cíle. Je to na pudu to nejproměnlivější, nikoli původně s ním spojené, nýbrž přiřazené k němu jen v důsledku své způsobilosti k umožnění uspokojení. Není jím nutně nějaký cizí předmět, nýbrž stejně tak dobře to může být část vlastního těla. V průběhu životních osudů pudu může být tento objekt libovolně často vyměněn; tomuto posunutí pudu připadají ty nejvýznamnější role“ (s. 193).

Cizí předmět a/nebo část vlastního těla? **Ein fremder Gegenstand** – ne- napadá zde našince opravdu nějaká věc, jako u fetišismu? Ale objektem Freud většinou myslí osobu, dokonce celou osobu – *milostný objekt* jako takový; zpočátku matku, pak, při druhé volbě v pubertě, dívku svého srdce. Protože ale podle Freuda kojeneček ještě není s to matku pojmout, vystupuje zde nejprve sám mateřský prs; pak jeho vlastní paleček nebo rty nebo jazyk. Ale co s prsem matky? Jeho status zůstává nevyjasněný: je auto-erotický, jakmile není plně objektní? To by byla zajímavá myšlenka. Vedle náhrad na vlastním těle se může současně vyskytnout i dudlík (u kojence) a alkohol a tabák (u dospělého) jako vnější předměty, věci stejného pudu a stejně auto-erotické (protože žádný objekt v podobě osoby zde nevystupuje).

Nebo – jiná varianta a současně nadhození další komplikace – by tomu s matčíným prsem bylo tak, že prs poskytuje mléko, potravu? Jsa uspokojením fyziologické potřeby, nemohl by být navíc ještě erotickým pudem? To nám zde v citaci zatím není jasné. Ale na druhé straně to vypadá, že zde Freud erotiku pudu myslí: copak lze měnit objekt jako jídlo, jako vodu na pití? V ro-

22 Ani nezkouší dát po probrání složek žádný příklad, jak se to vše pojí na nějakém pudu dohromady, což je didakticky, čtenářsky naprosto nepřívětivé, a musí to mít nějaký důvod.

vině sebezáchovy nikoli, v rovině oblíbenosti, která je vždy nějak erotická, anoničtve vynechat proteiny, ale mít střídavě různé oblíbené recepty, to se děje.

To by trochu vysvětlovalo, že bytí na objektu nezáleží, je jeho střídání významné jako marker nějaké identitní změny. Možná je to tak, že cíl představuje jakýsi osud, který se stává dispozicí, jenž pak může být objektem rozehrávána do variací. Jako bychom se s objektem ocitli trochu výš, na nějaké biografičtější rovině. Uvidíme. Každopádně, když Freud hovoří o pudu jako takovém, o pudu *tout court*, pak myslí vždycky cíl, nikoli objekt.

Není výsledný dojem dost chaotický, už kvůli samotným metamorfózám pudů, které jako by neměly pevný bod? Cíle možná nějak splývají se zónami a navíc se mohou samy vyvíjet, objekty se střídají, nezáleží na nich, ale jejich změna je významná...

Pokusme se přesto podat (pomocí artikulace do čtyř složek) příklad pudu, např. *orálního*. *Nutkání*, více či méně naléhavé, si dokážeme představit (je to jako auto-erotická chuť na žvýkačku nebo na Freudovy doutníky). *Zdrojem* je bezpochyby pusa. *Cílem* pak její potěšení, druh činnosti, motorického svodu energie. *Objektem* je zpočátku prs s bradavkou či kojící láhev, pak další zmíněné náhrady, nebo, po jiné linii znakového rozvoje, třeba i knihy (jako předmět hltání, vychutnávání si a někdy přežvykování textu), ne pro výživovou hodnotu, ale pro možnost určitého zacházení, pro svůj cíl (jak už bylo řečeno výše, *poetikou* orálního pudu je pak vždy nějaká inkorporace, vtažení do sebe²³).

Uveďme nyní některá hesla, která ve slovníku LP s pudem souvisí. Mohlo být jich být víc: mějme na paměti, že jde jen o první, přibližný pohled, jenž by měl ukázat ducha těchto souvislostí, nikoli podat soupis jejich litery.

Pudy se skládají ze zmíněných čtyř částí (*nutkání*, *zdroj*, *objekt*, *cíl*). Dělí se zhruba na dvě protikladné kategorie, v různých obdobích různě nazývané: *sexuální pud* (**Sexualtrieb**), *pudy života* (**Lebenstrieb**) a *erós* vs. *jáské pudy* (**Ichtrieb**) či *sebezáchovné pudy* (**Selbsterhaltungstrieb**)²⁴, *pudy smrti* (**Todestrieb**). Pud, přispívající k celkovému sexuálnímu snažení v jeho genitální podobě, je *dílčí* (**Partialtrieb**). Z jednotlivých pudů uvádí slovník *agresivní pud* (**Agressionstrieb**), *destrukční pud* (**Destruktionstrieb**) a *zmočňovací pud* (**Bemächtigungstrieb**), všechny tři vlastně non-sexuální. Ze sexuálních by sem normálně patřil ještě přinejmenším *orální pud* (**Oraltrieb**), *anální pud* (**Analtrieb**)²⁵ a poté ony Freudovy *dílčí pudy* jako *zírací pud* (**Schautrieb**)

23 Tomuto výrazu „poetika“ odpovídá zhruba výraz „vztah k objektu orálnímu, análnímu...“ (object relation).

24 Jejich zařazení se v průběhu vývoje Freudova učení mění.

25 Ale mluví se též o *erotice uretrální*, ba dokonce i *močového měchýře* (**Harnerotik**), *falické* a samozřejmě *genitální*. Viz dále *stadia a organizace*.

a pud krutosti (**Grausamskeitstrieb**), převoditelné též do řeči *perversí* jako *voyerismus-exhibicionismus* a *sadismus-masochismus*, projevy *ambivalentní* v tom smyslu, že vystupují v *aktivní* i *pasivní* podobě (např. mučit vs. nechat se mučit).

Libido (**Libido**), substrát pro sexuální pudy v jejich variabilitě, může být *objektní* (**Objektlibido**), ale i *jáské* (**Ichlibido**) či *promiscue narcistní* (**das narzisistische Libido**). Libido se uspořádává do *organizací* a *stadií* či *fází* (**Organisation der Libido, Libidostufe-** nebo **phase**), podle primátu *erogenní zóny* (**erogene Zone**) a *objektního vztahu* (**Objektbeziehung**), z nichž naši autoři uvádějí zejména *stadium orální* (Freud hovořil někdy o *orálně kanibalistickém*), *sadisticko-anální* a *falické*; psychosexuální vývoj završuje v pubertě *genitální organizace* (**Genitalorganisation**).

Vedle těchto relativně zkušenostních a klinických pojmů k pudovému hledisku, k hledisku *ekonomie*, dále patří řada dalších, s nimiž operování představuje tzv. *metapsychologii*. Libido se může *fixovat* na nějaký objekt nebo zůstat na celé nějaké fázi (**Fixierung**), případně k ní *regredovat* (**Regression**). Pokud má zakázaný *svod energie* (**Abfuhr**), může se *městnat* (**Libidostauung**) a třeba přeměnit se v *symptomy* nebo hledat *kolaterální cesty*. Libido je tak nejen *utkvívavé*, ale i *plastické*. V případě symptomů byl pud předtím *vytěsněn* (**Verdrängung**) a teď se vrací (**Wiederkehr** či **Rückkehr des Verdrängten**) ve formě *kompromisu*. Jinou formou určité reakce na zákaz je *reaktivní výtvor* (**Reaktionsbildung**, např. krutost se změní v soucit, do opaku) nebo se pudy alespoň *zbrzdí* vůči původnímu cíli (jsou **zielgehemmt**); sama *sublimace* (**Sublimierung**) je možná ještě něco jiného. Že se potřeba náhrady objeví, to zapříčiňují i *přecenění* (**Überschätzung**) a *idealizace* (**Idealisierung**) milostného objektu.

Organismus směřuje k odstranění napětí svým vybraným, *specifickým* způsobem (**spezifische Aktion**), v rámci *homeostázy*, podle zavedených drah (**Bahnungen**) mezi neurony, aby byla energetická úroveň *konstantní* (**Konstanzprinzip**) nebo až *nulová* (**Nirwanaprinzip**). Snížení napětí se rovná *slasti* (**Lust, Lustprinzip**). Někdy k uspokojení nesmí dojít a s ohledem na *realitu* (**Realitätsprinzip**) musí být odsunuto.

Některé zmíněné pojmy, ale zejména ty dále následující se objevují hlavně ve Freudově fresce o lidském údělu daném bojem mezi *pudy života* a *pudy smrti* v textu *Mimo princip slasti* (alias *Jenseits*), a ukážeme je plněji a méně zkrasleně až při jeho rozboru. Při traumatické neuróze rotuje po nečekané události (třeba výbuch) energie divoce v organismu a je třeba ji *vázat* (**binden, Bindung**), převést z *primárního procesu* do *sekundárního* (**Primärvorgang** vs. **Sekundärvorgang**); když se přitom odehraje *tělesné trauma*, je to paradoxně *psychicky* lepší: u místa zranění se tvoří *nad-obsazení* (**Überbesetzung**), které váže sexuální vzrušení (vlastně *spoluvzrušení*, **Miterregung**) ze šoku.

Pudy se v širě koncipovaných, dramatických souvislostech lidského údělu objevují nejen jako jedna preferovaná likvidace energie (ale už i zde, pro řešení jednoho úkolu, je nutno učinit kódovací a tvůrčí práci, *vpisující, překládající energii do reprezentací*), ale i jako nešťastný osud, démonicky působící *nutkavé opakování* (**Wiederholungszwang**) jedincova hlavního, leimotivického maléru. To zavádí představu souhry pudů (kdy jedny, pudy smrti, tíhnou k anorganickému stavu a další, pudy života, proti, vlastně k oživujícímu traumatu ze spojení s něčím cizím) a v dalších souvislostech představu *pudových směsí* (**Triebmischungen**); samozřejmě to také vtahuje do hry další pojmy, zejména z *topického hlediska* (*předvědomí - vědomí - nevědomí, das Vorbewusste - das Bewusstsein - das Unbewusste* tzv. první topiky a *Já - Nadjá - Ono, das Ich - Über-Ich - das Es* topiky druhé).

Pud si tak nárokuje mnoho pojmů celé psychoanalýzy.

TŘI POJEDNÁNÍ K TEORII SEXUALITY (DREI ABHANDLUNGEN ZUR SEXUALTHEORIE) (1905–1924)²⁶

Práce je to rokem svého prvního vydání velmi raná, ale byla průběžně aktualizovaná přímo v hlavním textu nebo poznámkami pod čarou: nejpozdější odkaz jsem našel na *Masochismus* (1924)²⁷. Není v ní podrobně rozebrán oidip-
ský komplex ani druhá topika (Ono, Já, Nadjá), ale jsou suplovány – Oidip-
kastračním komplexem (viz Obsah) a druhá topika aspoň částečně novinkou
o jáském libidu (z *Narcismu*, 1914, jenž představoval její první oznámení).

Lze proto říci, že *Tři pojednání* jsou prací poměrně úplnou a že kdyby se
umístily do středu jako hlavní dílo o pudech a vybavily souvislostmi k jiným
textům, přinesly by už velmi solidní znalost Freuda. (Tím spíše, že on sám se
k nim vrací i v opačném gardu, odvolává se na ně ve svých pozdějších a po-
sledních pracích.)

Práce obsahuje dvě **předmluvy**, z r. 1914 a 1920. Z hlavního textu vypisují
pro čtenáře podrobný obsah (názvy kapitol a subkapitol):

I. Sexuální úchytky: 1. Úchytky v sexuálním objektu: A. *Inverse*: Chování
invertovaných; Pojetí inverse; Degenerace; Vrozenost; Vysvětlení inverse;
Přihlédnutí k bisexualitě; Sexuální objekt invertovaných; Sexuální cíl
invertovaných; Závěr; B. *Pohlavně nedospělí a zvířata jako sexuální objekty*;
2. Úchytky ve vztahu k sexuálnímu cíli: a) *Anatomické přestupování*: Přece-
nění sexuálního objektu; Sexuální použití sliznice úst; Sexuální použití
otvoru řitního; Význam jiných míst těla; Nevhodná náhražka sexuálního
objektu – fetišismus; b) *Fixace předběžných sexuálních cílů*: Výskyt nových
záměrů; Ohmatávání a prohlížení; Sadismus a masochismus; 3. Všeobecně
o perversích: Variace a nemoc; Duševní účastenství na perversích; Dva vý-
sledky; 4. Sexuální pud u neurotiků: Psychoanalýza; Výsledky psychoanalýzy;
Neurosa a perverse; 5. Dílčí pudy a erogenní oblasti; 6. Vysvětlení zdánlivého
převládání perversní sexualitě u psychoneuroz; 7. Odkaz na infantilismus
sexualitě;

26 Zde Sebrané spisy (SP 5, s. 29–122) převzaly starý, poměrně spolehlivý překlad Otakara Kučery
a Jaroslava Váchy z *Vybraných spisů 3* (Avicenum 1971).

27 Český překlad uvádí na s. 61 ještě *Já a Ono*, údajně z r. 1925; německý originál ho však datuje jako
1923.

II. Dětská sexualita: Opomíjení dětství při studiu sexuality; Infantilní amnesie; *Období sexuální latence v dětství a jeho průlomy:* Sexuální zábrany; Reaktivní výtvořky a sublimace; Průlomy období latence; *Projevy infantilní sexuality:* Dumlání; Autoerotismus; *Sexuální cíl dětské sexuality:* Rysy erogenních oblastí; Infantilní sexuální cíl; *Masturbační sexuální projevy:* Činnost anální oblasti; Uplatnění genitální oblasti; Druhá fáze dětské masturbace; Návrat kojenecké masturbace; Polymorfně perversní založení; Dílčí pudy; *Dětské zkoumání sexuality:* Zvědavý pud; Hádanka sfingy; Kastráčnický komplex a závidění penisu; Teorie o narození; Sadistické pojetí sexuálního styku; Typický nezdar dětského sexuálního zkoumání; *Vývojové fáze sexuální organizace:* Pregenitální organizace; Ambivalence; Dvoufázová volba objektu; *Zdroje dětské sexuality:* Mechanické vzruchy; Svalová činnost; Afektivní pochody; Intelektuální práce; Různé sexuální konstituce; Cesty vzájemného ovlivňování;

III. Proměny v pubertě: *Primát genitální oblasti a předběžná slast:* Sexuální napětí; Mechanismus předběžné slasti; Nebezpečí předběžné slasti; *Problém sexuálního vzrušení:* Úloha sexuálního látek; Ocenění vnitřních pohlavních částí; Chemická teorie; *Teorie libida;* *Diferenciace muže a ženy:* Vůdčí oblasti u muže a ženy; *Nacházení objektu:* Sexuální objekt v kojeneckém období; Dětská úzkost; Pozdější účinky dětské volby objektu; Zabránění inverzi;

Souhrn: Momenty porušující vývoj; Konstituce a dědičnost; Další zpracování; Vytěsnění; Sublimace; Akcidenční prožitky; Předčasná zralost; Časové momenty; Utkvívavost; Fixace.

Jako doplněk Freud publikuje ještě v roce 1923 článek *Genitální organizace u dětí* (SP 13, s. 231–236), kde zpřesňuje rozdíl mezi oidipskou organizací falickou (genitálem je vždy falus, ať už přítomný nebo chybějící, u děvčat) a vlastním genitálním stadiem v pubertě, s falem a s jeho symetrickým protějškem, vagínou.

Tři pojednání jsou svým *afterlife* Freudovo hlavní dílo patřící do vývojové psychologie (a zde se řadí k dílům obor zakládajícím). Když se ale podíváme na hrubé členění do tří částí, vidíme, že se nevěnuje jen dětem. Komu všemu tedy?

První díl probírá sexuální úchytky (**Abirrunge**), které se rozpadají na inverze (homosexualita) + děti a na zvířata jako sexuální objekty vs. na perverze; pak se zde, dle Obsahu výše, ale ještě mluví o neuroticích?! „Infantilismus sexualnosti“ tvoří přechod k druhé části, té o dětské sexualitě. Ta však není představena v jednom tahu, ale prapodivně členěna: na to, co bylo před pubertou, a na to, co je v pubertě. Jak se v tom vyznat?

Sexuální úchylky Freud dělí podle vlastního kritéria, podle složek pudu: inverze plus volba dětí a zvířat se týkají *objektu*, toho, na čem se pud ukájí, s čím zachází; perverze se zase týkají toho, jak se pud ukájí, jakou činnost provádí, tedy *cíle*. Už jsme to uvedli v „Několika slovníkových souvislostech“, pud u Freuda vždy definuje jeho cíl, zatímco objekt je zaměnitelný: můžeme jít na kapry, ale když chytíme štiky, není to až tak velký malér. Proto když Freud použije někdy zkrácený výraz „pud“, „pud sám“, myslí tím cíl, chytání ryb s tím, co k němu patří, a ne třeba jiného koníčka jako zahradičení.²⁸

Co nám z toho prozatím plyne. Ani ne tak inverze, ale spíše perverze jsou významné pro *Tři pojednání*. Jistě, inverze nesou velký teoretický patos svou neurčeností objektu předem – objekt se k pudu přidá zejména na základě akcidence v biografii, není s ním spojený v rámci nějakého vrozeného instinktového schématu.²⁹ Perverze nejsou pudy (pud v sobě nemá žádnou patologii), ale jsou pudům blíže než neurózy s jejich symptomy. Perverze jsou určité nenormální osudy, když se zafixovalo jako finální cíl něco, co mělo být jen komponentou normálního průběhu ke genitálnímu završení, ale jinak, ve své izolovanosti uvažovány, byly by vlastně v pořádku: „*Ve většině případů nemůžeme u perverzí shledávat charakter chorobnosti v obsahu nového sexuálního cíle, nýbrž v jeho poměru k normalnosti*“ (s. 54). Musíme si počkat dál na vysvětlení této podivnosti, kdy je celá subkapitola nazvaná odchylkami od cíle (**Abweichungen in Bezug auf das Sexualziel**), a pak se prohlásí, že vlastně k žádným nedochází.³⁰

Perverzní osoby na psychoterapii moc nechodí (mají svou odchylku, kterou si užívají), na léčbu chodí hlavně nešťastní neurotici. Jejich fantazie toho, co by chtěli provádět, je vytěsněná do nevědomí, a co se z ní dostane do vědomí a do činnosti, je jen „transkripce“ v podobě symptomu (s. 56), náhražka, která je uspokojivá jen napůl: tím, že je sexuální, ale ne tím, že je

28 Od toho se odvíjí jeho koncepce sublimace (údajně změna cílů, ale někdy též objektu – a možná hlavně zóny, podle mě) a také nejasnost, kterou budeme mít až do konce, ohledně zón: záleží na nich nebo spíš na cílech, tj. na *poetikách* (můj termín) pudů: sát, přezvykovat, inkorporovat u orálního a zadržovat, segmentovat, vydávat u análního (chápejme tato slovesa i v přeneseném významu). (Samozřejmě by v našem přirovnání s chytáním ryb mohlo záležet na tom, jak se loví kapři a štiky vs. jak se loví pstruzi: ti by už s muškováním mohli pro rybáře představovat jinou činnost, jinou poetiku, jiný „pud“)

29 Trochu zjednodušuji. Později uvidíme, jak ve věci ještě vystupuje Freudův oblíbený pojem „bisexuality“.

30 Uvidíme to podrobněji ještě zde dál v textu a pak v souvislosti s *Osudy*. Perverze je ve skutečnosti dost komplikovaná, složitější než pud. Perverzní fantazie ale není vytěsněná jako ta neurotická, která je ponořená úplně jinak v identifikaci. Freud proto často jmenuje pudy v jazyce perverzí: např. pud zírání (**Schautrieb**) či slast ze zírání (**Schaulust**) je buď sklon k voyeurismu nebo k exhibicionismu (což je aktivní nebo pasivní perverze). Perverze je sice uváděna jako odchylka od kulturně a sociálně žádoucího cíle, ale svůj vlastní cíl nedeformuje jako neuróza. Provádění perverze i provádění pudu charakterizuje zvláštní vztahová (identifikační) konfigurace a atmosféra, podobná hře.

deformovaná. Symptomy do určité míry nahrazují sexuální život, ale nejen ten normální, právě že ten nenormální: „Symptomy se tvoří tedy částečně na účet abnormní sexuality; neurosa je takřka negativem perverse“ (s. 58). Neurotici touží nevědomě po tomtéž, po čem devianti vědomě. Neurotici jsou zde charakterizováni jako ti, kdož mají na jedné straně silný sexuální pud, daný konstitučně, na druhé straně ho nadměrně silně potlačují (resp. vytěsňují), jejich bariéry, závory, inhibice (viz dále) jsou příliš přísné. (V pozdějším koncipování Já to bude formulováno jako rozpor mezi pudem a ideálem Já, tedy Nadjá, případně jako rozpor mezi sexuálními vs. jáskými pudy, kdy ty druhé se starají o sebezáchovu jedince, včetně toho, aby nebyl uražen ve svém Já a jeho ideálu.³¹)

Další a hlavní skupina jsou konečně děti. Ty se vážou nejvíce k perverzním osobám – řekli jsme, že perverzní lidé jsou kvůli cíli, definujícímu pud, tím podstatným vzorem. Z toho pak plyne i určení dítěte jako „polymorfně perversního“ stvoření (viz Obsah). Proč ne inverzního? Jak jsme už uvedli, ve *Třech pojednáních* není probírán Oidip, komplex obsahující možnost homosexuální pozice, ale spíše jen kastráční úzkost, definovaná v řeči pudu. Homosexualita zaznívá jako jakžtakž normální, co se cílovosti týče (nejzřetelněji jako proniknout falem, sice v anus, ale ten má přibližně nahrazovat vagínu), avšak mimo normu co se týče objektu – tím je podle Freuda osoba, a u homosexuality někdy skrytá ta, s níž se identifikují jako se sebou žádoucím –, a jsme opět u Oidipa (teď jako centra pro identifikace). Homosexualitu jako volbu objektu je také sporné najít u malých dětí, u nichž Freud solidní utvoření objektu pudu nepředpokládá (ten má být dlouho auto-erotický), zatímco pudy samy (cíle) zde vidí pěkně vykvétlé.

Další skupina, k níž se děti vážou, jsou neurotici. Ti si podle Freuda „zachovali infantilní stav své sexualnosti“ nebo „k němu byli vráceni“ (s. 64). Ale není to divné? Výše jsme s Freudem uvedli, že dítě (*infans*) je polymorfně perverzní, a nyní s Freudem tvrdíme, že to je neurotik, kdo je dětský, infantilní?

Neurotik je infantilní skrze perverze, jejichž zárodky jsou v infantilním období: fylogeneticky děti představují rezervoár možností, co z nich psychosexuálně v ontogenezi bude. Představují tuto dispozici k abnormalitě v rámci normality, a až kdyby došlo během dalšího vývoje k zafixování nějakého dílčího infantilního sklonu, ocitnou se mimo normu. K neuróze podle Freuda dochází až „pod tlakem požadavků normálního sexuálního života“ (s. 62) – tzv. dětské neurózy zde tedy vlastně ještě neprobírá, ale jen ty dospělé, které se objeví až v pubertě či po ní, kdy je milostný život téměř povinností. K „návratu“ může dojít jako k regresi k Oidipovi a před něj.

31 Viz *Narcismus*, s. 132–133.

Mimochodem jsme v průběhu předchozích řádek také naznačili vysvětlení, proč po odchylkách dospělých následují pojednání dvě, a ne jedno. Sexuální vývoj jedince je fylogeneticky obecně přerušen obdobím latence (jako vyústěním Oidipa). *Třetí pojednání* proto probírá až následující fázi puberty, která fakticky není dětská, nýbrž se charakterizuje úkoly, jejichž splnění představuje fungování normální dospělé sexuality (úspěšný koitus s někým, koho miluji a kdo není můj příbuzný).

Toto pojetí sexuality je šokující dodnes, ať už pro rodiče, nebo i pro řadu odborníků. Podle mé zkušenosti dochází někdy i k paradoxu, že jako by se uznala dětská sexualita, ale popře se ta dospělá, právě proto, že si pudy prošly Oidipem a teď, pěkně sjednoceny pod tzv. genitální primát, už údajně nikde jinde nepůsobí, takže psychologické problémy je třeba vykládat existenciálně, a nakonec identifičtě, pomáhat lidem s tím, aby si našli uznání od ostatních pomocí toho, že jim vyprávějí historku svého života jako smysluplného. Ale vždyť ani u dospělého sexualita, ta umístěná mimo genitalitu, nemizí. Při odmítavém názoru je vidět, že sexuální vzrušení ve Freudově smyslu, to dětské, nebylo u odpůrce plně akceptováno. Je těžké vzít vážně, úplně doslova, co si Freud představuje. *Sexuální vzrušení je pro něj každé vzrušení, které jde nad biologickou potřebu* (nad „vzrušení“ z hladu, žízně) a později, s pudy smrti, nad čistou tendencí ničit a dojít klidu. To je prostě *distribuce pojmů*, která se mu osvědčuje. Pouze za takové distribuce už nemůže být extra-genitální sexualita dospělého ze hry. Ale tím předbíháme.

Šokujícím běžně bylo (a je) nejprve to, co zavádí sama *latence*. Když je během ní dítě méně sexuální (jeho sexualita není manifestní, ale potlačená), tak předtím muselo být sexuální víc. Každopádně tím pak vývojová psychologie dostává šanci být koncipována jednotně: ne třeba v předškolním období pomocí motoriky, v mladším školním věku pomocí kognice, v pubertě pomocí sexu – u Freuda jde vždy o stav pudů.

Ostatní autoři, odborníci a badatelé v daném tématu jsou tedy další *dramatis personae* ve *Třech pojednání*. On je Freud zmiňuje, někdy dokonce jako by psal v jejich formátu, ale má to spíš *parodický* charakter: jeho probírání odchylek chybí ona systematická a vyčerpávající psychiatrická, lékařská klasifikačnost (Krafft-Ebing aj.). U dobových psychiatrů převládá sklon považovat dětskou sexualitu právě za perverzní a za stejný projev tzv. degenerace jako u perverzních dospělých. Co Freud s radostí přijímá, jsou postřehy pediatriů, které doplňují to, co se zpětně dozví od dospělejších pacientů o jejich dětské minulosti na pohovce (psychoanalýza dětí není v té době ještě pořádně rozvinutá), a také intuice vychovatelů.

Poslední osoby, vystupující ve *Třech pojednáních* jsou právě vychovatelé: chůvy a hlavně rodiče a zejména matky. Ti sice mohou představovat podobně

jako odborníci možná i příjemce sdělení knihy, ale na rozdíl od nich jsou především *aktéry* dění: to oni v dítěti podněcují, kultivují a potlačují sexualitu. V zásadě se objevuje dvojí chování osob z okolí dítěte (zahrňme sem i vrstevníky, s nimiž může dojít k sexuálnímu kontaktu). Rétoricky by šlo toto chování nazvat *svedením*. Jeho první podoba je nežádoucí: nesvědomitě chůvy, aby dítě usnulo, vyvolávají mu hlazením genitálií formu orgasmu; nějaký učitel ho může zneužít; vrstevník ho přivede k vzájemné onanii; rodiče ho příliš rozmazlují... (Ale ne vždy je z toho později deviace.) Druhá podoba je *strukturální* a nezbytná: bez ní by pudu nebylo. Ten orální a celá jeho fáze se odštěpí od kojení jako přijímání potravy, vyplyne z jeho okolností; ten anální je generován nucením k hygieně, opět ze strany vychovatele. Jistě, má to svůj fylogenetický základ v tom, že lidský druh musí být kojen a že má dlouhé a regulované dětství, v tom, že se pro něj na rozdíl od jiných druhů požaduje zákaz incestu (což zas znamená likvidaci Oidipa, latenci a druhou volbu objektu v pubertě).

Obě podoby vyjadřuje následující úryvek: „*Styk s osobami, které je opatřují, je pro dítě nepřetržitým zdrojem sexuálního vzrušení a ukájení erogenních oblastí, a to tím více, že tato osoba – zpravidla přece matka – chová k dítěti city, které vyvěrají z jejího sexuálního života, hladí je, líbá a chová a zcela zřejmě je má za náhražku plnoplatného sexuálního objektu. Matka by se pravděpodobně zděsila, kdybychom jí vysvětlili, že svými něžnostmi probouzí sexuální pud svého dítěte a připravuje pozdější intenzitu tohoto pudu. Považuje své počínání za asexuální, „čistou“ lásku, neboť dbá přece svědomitě o to, aby nevzrušovala genitálie dítěte více, než je nevyhnutelně nutné při tělesné péči. Ale jak dobře víme, pohlavní pud se nebudí jen vzrušením genitální oblasti; to, co nazýváme něžností, projeví se jednoho dne neomylně účinkem na genitální oblast. Kdyby matka lépe chápala, jak veliký význam má pohlavní pud pro celý duševní život, pro všechny etické a psychické výkony, pak by si i po takovém vysvětlení mohla ušetřit všechny výčitky svědomí. Splňuje jen svou úlohu, jestliže učí dítě milovat. Má se z něho přece stát řádný člověk s energickou sexuální potřebou, který ve svém životě vykoná všechno, k čemu pud člověka nutí. Přemíra rodičovské něžnosti se ovšem projeví škodlivě tím, že urychlí sexuální zrání, i tím, že dítě „rozmazlí“, že ho učiní neschopným zřít se v pozdějším životě dočasně lásky nebo se spokojit její menší měrou. Je nejlepší předzvěstí pozdější nervosity, jestliže se dítě nenasytně dožaduje něžnosti rodičů, a na druhé straně neuropatičtí rodiče, kteří mají většinou sklon k přemíře něžnosti, nejspíše svým laskáním vzbudí dispoice dítěte k neurotickému onemocnění“ (s. 104–05).*

Všimněme si několika věcí: bez rozvinutého sexuálního pudu nejenže život za moc nestojí eroticky, ale asi se v něm toho ani moc neudělá – zjevuje se zde transformace sexuální energie i do neutrálnějších sfér („etické a psychické výkony“), čímž se myslí sublimace; subversivnější je myšlenka, že stačí, aby matka byla k dítěti něžná, a ona je z toho ta nejsexuálnější genitálnost – v pozadí je zde opět představa o přelévání energie a navíc o tzv. genitálním

primátu (je to paradox, ale Freud vlastně nehovoří o žádném genitálním pudu: ten jako by byl pouze směsí z těch předchozích dílčích, které mu dají energii)³²; možná nejvíc subversivní je pasáž o matce, celými kulturami považované za asexuální světici: a ona do dítěte projikuje své sexuální sklony, byť v něžné verzi. Ale ono by to, logicky uvažováno, přece jinak nešlo!

To byly hlavní postavy. Přístupme nyní k textu samému.

PŘEDMLUVY Z ROKU 1914 A 1920

Ta první vyzvedává akcidenzi oproti dispozici: to, co se člověku náhodně v biografii přihodí oproti tomu, co zdědil, vlohám, zátěži. Ve stejném duchu se pak dává přednost ontogenezi (vývoj jedince) oproti fylogenezi (vývoji druhu, zde lidského)³³. Protože fylogeneze znamená biologickou orientaci, vyzdvihuje se tím i nezávislost psychoanalytického zkoumání na biologii. Psychoanalýza je zde ztotožněna s psychologíí: „*Mým cílem bylo zjistit, co vše je možno k biologii lidského sexuálního života vypátrat prostředky psychologického bádání*“ (s. 30).

Druhá předmluva tvrdí *naopak*, že odpor k psychoanalýze vyvolává „*ona část nauky, která hraničí s biologií*“ (s. 30). A která by to mohla být? Pojmenujme to my, když to Freud nečiní (až mnohem dále: „*Tak je pud jedním z pojmů, které ohraničují duševní od tělesného*“ – s. 60): je to *pud*. Přilnutí k biologii je doprovázeno zklamáním z psychologie: v tom smyslu, že závislost na ní vedla ke zhoubné psychologizaci psychoanalýzy. V jakém ohledu? Prakticky došlo k odštěpení Adlera a hlavně Junga. Teoreticky došlo k tomu, že „*měla být omezena úloha sexuálního momentu pro normální i chorobný duševní život*“ (s. 31): ano, Jung navrhl libido jako neutrální psychickou energii. Co lidský druh spojuje s jinými druhy, co je podstatou *biologie*? Je to reprodukce, je to (po stadiu rozmnožování dělením) *sexualita*.

Zklamání z Junga vede tedy k ostráživosti vůči psychologii a k hledání opory v dříve odmítané biologii. V tomto ohledu je druhá předmluva pravým opakem té první.

Psychoanalýze se tedy vyčítá sexuální pudovost. V jakém slova smyslu? Jako „*zdůraznění významu sexuálního života pro všechny lidské výkony a rozšíření pojmu sexuality*“ (s. 31), z něhož byl kritiky učiněn „*pansexualismus*“. Připa-

32 K otázce se ještě vrátíme. Předznamenejme, že určitá zóna zde je, ale ta už existuje plně i ve falickém údobí; cíl pronikání zde také je, ale ten je už asi i v období sadisticko-análním.

33 Jako fylogenetický spis o lidské sexualitě si můžeme např. připomenut kdysi velmi populární knihu Desmonda Morrise *Nahá opice* (1971). (Morrisův názor, že lidská sexualita – oproti lidové představě opičích nadsamců a nadsamic – je vlastně mnohem silnější a prezentnější než opičí, by ale Freudovi patrně vyhovoval.)

dá mi, že v současném historickém kontextu je žádoucí, v zájmu zachování Freudova dědictví v jeho specifické síle, se k pansexualismu přihlásit. Už výše jsme uvedli, že žádné vzrušení, avšak s nutnou výjimkou, nemůže být koncipováno jinak než jako sexuální. Je to Jung, kdo zavádí *monismus* jedné neutrální energie. Freud sexualitu extrémně rozšiřuje, ale vždy se k ní snaží zachovat dualitu pudů – aby existovaly ještě jiné, vedle těch sexuálních. Jak by to bylo lehké buď roztáhnout sexualnost do monismu, anebo ji nechat jen genitální! Takto si způsobí obrovský problém pro pojmovou distribuci, který bude řešit až konce kariéry (např. sadismus je mu představitelem non-libidinózních, non-sexuálních pudů smrti, ale vystupuje empiricky jako součást normálního sexu a pak jako vyhraněně sexuální perverze).

I. SEXUÁLNÍ ÚCHYLKY

Ty jsou úchylkami *pohlavního pudu* (**des Geschlechtstriebes**) čili *libida*. Je to pud analogický hladu, ale prý pro něj těžko najít lidový výraz: snad **Lust**³⁴, avšak ta kromě chuti obsahuje i uspokojení. K hladu se zde Freud už nevrátí, s výjimkou funkce kojení jako toho, k čemu se přimyká sexuální pud orální, a zmínky o tom, jak málo si sexuální pud (na rozdíl od hladu) trvá na svém objektu (s. 43) a v nouzi vezme za vděk třeba i zvířetem: jde zjevně o jinou potřebnost a jiný tlak.

Hned na úvod upozornění, že „běžné mínění“ nemusí mít pravdu, když sexuální pud umísťuje až do puberty, dále když si myslí, že jedno pohlaví musí přitahovat to opačné a dále že cílem je vždy sexuální spojení. Pak přijde nám již známá definice objektu = osoba, „od níž vychází pohlavní přitažlivost“, a cíle = „činnost, ke které pud žene“ (s. 32).

1. ÚCHYLKY V SEXUÁLNÍM OBJEKTU

Zde se Freud věnuje hlavně (mužské) homosexualitě. Celkový patos kapitoly spočívá ve *znejistění spojení pudu s objektem*. Když se podíváme na chování, pak neexistují jen absolutně invertovaní, ale i ti obojací a ti příležitostní. Ani časový výskyt nedodává jednotu: homosexualita se může objevit třeba i po dlouhém údobí normálního sexuálního života. Etiologie: běžně se hovoří o degeneraci a o její vrozenosti. Ale jaká degenerace, když tyto osoby nemají zasažen jiný sektor osobnosti, jsou často vynikajícími jedinci a sama instituce

34 Vulgárně bychom v češtině mohli mluvit o „nadrženosti“. Lidové úsloví o dvou motivech, na něž se Freud někdy odvolává (např. v *Masochismu* na s. 132 a v *Jenseits* na s. 44 a zde v přeloženém *Jenseits* na s. 219), zní „hlad a láska“, **Hunger und Liebe**, ale „láska“ mu zde asi připadá příliš úzká a pozdní.

(starořecká pederastie) má výrazné kulturní poslání. Degenerace je zde³⁵ pro sexuology zjevně ventilový pojem, když neznačí skutečnou příčinu.

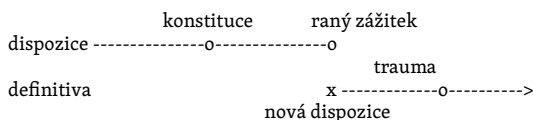
Panují tedy dva opačné názory: že je homosexualita zcela vrozená vs. že je získaná. Předpokládat úplnou vrozenost by ale znamenalo „připojit se k tomu nejhrubšímu vysvětlení, že si člověk přináší spojení pohlavního pudu s určitým objektem“ (s. 36), což je neakceptovatelné, právě s tím se nyní polemizuje. Na druhou stranu, jak to, že ne všichni, kteří zažili nějakou událost v biografii, jež by mohla k homosexualitě vést, se homosexuály nestanou? Freud zde prozatím nijak nerozhoduje, ale je zjevné, že pouhá existence zážitku svedení by mu připadala jako příčina příliš automatická.³⁶

Po praktikovaném chování, degeneraci a vrozenosti přichází nový argument, *bisexuálnost*. Na ni se Freud dívá zcela jinak než předtím na degeneraci. S bisexualitou bude dál pracovat v dvojí podobě: jednak jako s nějakým počátečním, nulovým stavem, který dovolí volbu orientace: ani ta hetero není automaticky předurčená, ale musí se jí dosáhnout; jednak jako se zkratkou pro už dosažený stav, kdy se stala biografickou dispozicí (viz poznámka pod čarou o dvou etiologických řadách).

V textu to nejprve vypadá, že Freud bisexualitu odmítá, ale ve skutečnosti ji ironizuje jen pro tělesný nebo psychický hermafroditismus (mozková centra „mužská“ a „ženská“, lokalizovatelná třeba jako centra řeči), z nichž by měla vyplývat „ženskost“ homosexuála.³⁷ Empiricky se navíc odvolává na to, že někteří homosexuálové jsou naopak velmi mužní.

35 Je otázkou, zda degeneraci později, v souvislosti s *Jenseits* a s *Masochismem*, Freud nebere v jednom ohledu na milost: když organismus nevyhnutně upadá, pudu smrti samými.

36 Obecně se k interakci mezi konstitucí a zážitky vyjádří v *Souhrnu* pomocí pojmu „další zpracování“ (**weitere Verarbeitung**): jedna a táž konstituce se může vyjádřit třemi různými způsoby: 1. zafixuje se nějaká úchylnka; 2. při vytěsnění se jde k neuróze; 3. dojde k úspěšné sublimaci, z čehož plyne zvýšení výkonnosti v kulturní oblasti odvozené z pudu, nebo k reaktivním výtvorům, vytvářejícím rysy charakteru. Dále existuje u jedinců různý stupeň *ulpívavosti* (**Haftbarkeit**) (asi jako kdyby lidé měli v žilách tekutinu různě lepkavou), díky níž nějaký zážitek přetrvává do přítomnosti víc nebo míň. Nakonec se zde k celkovému koncipování vrozenosti vs. akcidence zavádí teorie dvou etiologických řad, *dispoziční* a *definitivní*: „v první spolupůsobí konstituce /tj. vrozenost/ a příležitostně prožitky z dětství společně zrovna tak, jako ve druhé dispozice a pozdější prožitky traumatické“ (s. 119). Asi si to nelze představit jinak než takto:

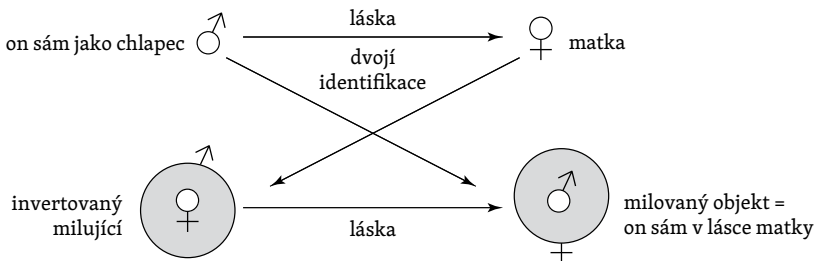

Co bylo dispozicí pro raný zážitek, se stane, s jeho výslednicí, dispozicí pro trauma (druhý zážitek) v definitivě.

37 Freud nemůže zvýšenou bisexualitu jako sklon volit stejné pohlaví uznat ani proto, že by pak musel uznat, že volba objektu je vždy primárně hetero, tj. že pud subjektu je vrozeně spojen

Freudovu vlastní pozici vysvětluje následující³⁸, geniální paragraf „Sexuální objekt invertovaných“, geniální proto, že zpochybní sám objekt homosexuální volby jakožto homosexuální, jakožto volbu muže. Vždyť tito často mužní mužové hledají kohosi jako ženy – třeba u Řeků chlapce, ale než se tito stanou muži: „Sexuálním objektem není tedy v tomto případě, jakož i v mnohých jiných, totéž pohlaví, nýbrž spojení obou pohlavních charakterů, jakýsi kompromis mezi hnutím toužícím po muži a hnutím toužícím po ženě, přičemž se trvá na podmínce mužského těla (genitálií) – je to vlastně zrcadlový obraz vlastního bisexuálního založení“ (s. 39) – vidíme tedy, že ani sám objekt nemusí být něco jednoduchého či jednolitého, totalizovaná osoba, ale něco na ní, nějaký **Reiz**, či spíše jejich konfigurace, kombinace příznaků. Zrcadlový obraz, **Spiegelung** vlastní bisexualitě³⁹: ale už ne jen té dispoziční, nýbrž té definitivní. Úryvek totiž doprovází poznámka č. 10 o jedné životní konstelaci, tuto projekci předcházející: „... později invertovaní prodělají v prvních letech dětství období velmi intenzivního, avšak krátkodobého připoutání na ženu (zpravidla na matku), po jehož překonání se identifikují se ženou a učiní se sobě samým sexuálním objektem – to je vycházejí z narcismu a vyhledávají mladistvé, vlastní osobě podobné muže, které chtějí milovat tak, jak je milovala matka. Dále jsme často našli, že domněle invertovaní nebyli nikterak necitliví pro kouzlo ženy, že však vzrušení vyvolané ženou neustále přenášeli na mužský objekt. Opakovali tak po celý život mechanismus, jímž jejich inverse vznikla. Jejich nutkavé toužení po muži se ukázalo být podmíněno jejich ustavičným útekem před ženou“ (s. 41).

Jestliže si první polovinu citace znázorníme, dostaneme následující schéma tohoto jednoho typu homosexuální volby:

s pohlavně opačným objektem. Ale tento přechod ze subjektu na objekt lze provést, když se homosexuální láska stanoví jako narcistní, identifikační – viz dále. Pak lze bisexualitu logicky nezávadně použít.

- 38 K bisexualitě jakožto možnosti pro vývoj pohlavní identity a určitou volbu pohlaví Freud ve *Třech pojednáních* promluví ještě několikrát. Viz zejména paragraf *Diferenciace muže a ženy* (s. 102), kde se mj. tvrdí, že zpočátku „sexualita děvčátek má zcela mužský charakter“, což by někdo mohl interpretovat jako projev Freudova mužského šovinismu a falocentrismu: jde tam ale o něco jiného, a sice o distribuci „aktivity“ a „pasivity“ do pojmů „mužský“ a „ženský“.
- 39 To vrhá světlo na Freudovo pojetí objektu: objekt není nic „objektivního“, ale je fakticky vždy prostředkem pro pud, pro cíl. Co je na objektu objektivního, reálného, je pak zjevné to, že je přece jen často živá bytost, která na mě reaguje, odpovídá mi, dává mi nebo odmítá lásku (viz později *Narcismus*).

Na objektu, chlapci, znázorňují dvojí, „bisexuální“ charakter pro volbu. Vidíme, že objekt i subjekt mají stejné, dvojí rysy, ale nebylo nutné je nazývat u subjektu bisexuálními: vysvětlení je v dvojí identifikaci subjektu, který je fantazijně zakázanou matkou a současně sebou samým jako malým.⁴⁰ Ale možná zde chce Freud pojmem „bisexuality“ podtrhnout to, že je zde narcistní fixace na mužský genitál.

Freud sám to jmenuje jako *identifikaci se ženou* a současně jako lásku k sobě, tedy *narcismus*. Tento druh volby objektu (narcistický, který je současně identifikačním) pro něj bude platit i obecně⁴¹, mimo homosexualitu, vedle druhého typu, tzv. opěrného.

Protože je celá naše kniha postavena na polaritě identifikace vs. pud (kam Freud počítá i lásku), všimněme si, jak identifikace střídá cit a přitažlivost – následuje po nich –, které jsou zakázané či nemožné.

Dále (aniž *tohle* bude mít pro naši práci důsledky) zmínky o kompromisním charakteru volby, o strukturálně „hysterické“ identifikaci prostřednictvím symptomu a o útěku před ženou naznačují, že by Freud nebyl dalek toho, považovat homosexualitu za určitý druh neurózy.⁴²

40 Ze strukturálního hlediska stojí za povšimnutí, že dospělý subjekt zde dvojí identifikací vlastně reprodukuje celou, *dvojitou* dětskou situaci, k níž by se chtěl vrátit. V *Davu* (s. 91–92) bude tento druh nazván (hysterickou) identifikací prostřednictvím symptomu.

41 Identifikace ovšem nemusí vždycky vést k homosexuální volbě. Mladá žena na prahu čtyřicítky, silně fixovaná na otce, ale s hrůzou odmítající jakoukoli erotickou přitažlivost k němu, se po období dost dlouhé sexuální kontinence nestala ani lesbickou, ani si nevybrala staršího partnera, který by jí otce mohl nahrazovat. Zvolila si za přiležitostného, ale stálého a velmi vášnivého milence poměrně mladého muže, který je ženatý a otcem dětí. Sektor zbožňování („něžného proudu“) a sektor sexuality („smyslného proudu“), které se zdály na první pohled zcela disociovány, sjednocuje možnost identifikace: volba milence by reprodukovala jejího mladého otce z doby jejího dětství a mládí, kdy spolu s ním dělali záchranný tým při alkoholických excesech matky a kdy mohla mít nevědomé přání, aby se jí otec eroticky věnoval.

42 Při podrobnějším pročtení poznámky č. 10 (s. 41–42) jsem tam s překvapením objevil velice vhodný doplněk k otázce po bisexualitě (volba objektu nebo bisexuálnost subjektu?) i k mnou nadhozené, možné „neurotičnosti“ homosexuála. „*Psychanalyse naopak připadá ona neodvislost volby objektu od pohlaví objektu, stejná schopnost používat objekty mužské i ženské – jak ji můžeme pozorovat v dětství, v primitivních stavech a v časných historických obdobích – jako to prapůvodní, z čeho se vyvíjí omezením na jednu nebo na druhou stranu jak typ normální, tak i invertovaný*“ (s. 42) – není nápadné, že věta dává smysl, a ještě lepší, méně redundantní, když by se napsalo „neodvislost volby objektu od pohlaví subjektu“? Svědčí o tom i bezprostřední pokračování: „*Ve smyslu psychoanalýzy je tedy také výlučný sexuální zájem muže o ženu problémem, který je třeba vysvětlit, a nikoli samozřejmostí, jež by se zakládala na přitažlivosti v podstatě chemické.*“ I pokračování o pár řádek dál je zajímavé: „*Konečně budíž vytyčen požadavek, že je pojmově třeba přísně rozeznávat inverzi sexuálního objektu od smíšení pohlavních charakterů u subjektu*“, čímž se asi myslí to, že je něco jiného homosexuálně volit vs. sám se žensky cítit a chovat. „*Jistá míra neodvislosti je nepopíratelná i v tomto směru*“ – tedy patrně ani zženštilý muž nemusí vůbec volit homosexuálního partnera. Od toho Freud přejde k rozlišování dvou typů homosexuálů, kteří už patrně homosexuálně oba volí, v odkazu na Ferencziho: u něj je *subjektní homoerotik* chováním podoben ženě, *objektní homoerotik* je mužný a pouze volí „ženský“, tj. muže. Podle Freuda označuje Ferenczi objektního homoerotika, prý ne moc šťastně (ale přece jen!) za „*nutkavého neurotika*“ (tipoval bych, že mu vadil výraz „nutkavý“). Poznámka č. 4 na s. 59 dokonce tvrdí: „*Psychoneurosa se sdružuje také velmi*

Co se sexuálního cíle u homosexuálů týče, je prý rozmanitý (jistě, homosexualita je deviace objektu, a proto řazená do této subkapitoly, ale protože představuje celý pud, tak se musí zmínit i pudový cíl, obecně podstatný). I tento rys, rozmanitost cíle, má svědčit o tom, že invertované osoby nejsou nijak rozhodně a jednoznačně orientované: cílem zde může být styk *per anum* (o němž Freud jinde v textu, na s. 47, tvrdí, že jen nahrazuje styk *per vaginam*⁴³), vzájemná masturbace (dost identifikační a narcistická) a platonický „výlev citů“.

Závěr o homosexualitě tvrdí dvě věci: že pud a objekt je „navzájem ‚sle-tován‘“ (s. 40), tj. uměle přivařen, a že tahle „patologická“ konstrukce, tahle koláž je velmi poučná – *stejně umělé je totiž normální, heterosexuální spojení.*

(Část B. o nedospělých a zvířatech jako objektech vynechávám.)

2. ÚCHYLKY VE VZTAHU K SEXUÁLNÍMU CÍLI

„Za normální sexuální cíl platí spojení genitálií v aktu nazývaném souloží, který vede k uvolnění sexuálního napětí /**Spannung**/ a dočasnému vyhasnutí sexuální touhy /**Sexualtriebes**/ (uspokojení analogické nasycení u hladu). A přece jsou i na nejnornálnějším sexuálním ději patrný základy toho, co dalším rozvinutím vede k oněm úchylkám, jež byly popsány jako **perverse**. Jako prozatímní sexuální cíle uznávají se totiž jisté mezitímní (k souloží vedoucí) vztahy k sexuálnímu objektu, jako je jeho ohmatávání a prohlížení“ (s. 45) – ano, nejenže jsou na nejnornálnějším sexuálním ději perverze patrný, on by dokonce sám vyšel zkušenostně, prožitkově jako perverzní, kdyby v něm „perverze“ nebyly a šlo jen o styk genitálií: představme si osoby s šátkem přes oči a obalené v igelitu...⁴⁴

Ale už samo spojení genitálií je z hlediska formulace pudu dost nejasné. Pud je hlavně cíl, tj. činnost. Činnost je sloveso, a slovesa jsou ve větách s pod-

často se zjevnou inverzí, přičemž heterosexuální zaměření propadlo úplnému potlačení“ (K „bisexualnosti“ hysterie viz též aplikaci „Pop-panteon“ v závěru této knihy.) – Freudův celkový postoj k homosexuálům je takový, že je rozhodně nepovažuje „za zvláštně utvářenou“ („besonders geartete“) skupinu lidí, což ostatně odpovídá i jeho postoji vůči neurotikům. Nevím, zda by si je přál z homosexuality „léčit“, to možná ani ne, a jediný paragraf v podobném směru se nazývá pouze „Zabránění inverzí“ (s. 108–109) a týká se velmi povšechně výchovy. Freud zjevně může obdivovat některé jejich sublimační výkony a možná i – podobně jako u všech „úchylek“ – to, co bych nazval nějakou „věrností sobě“, v tom smyslu, že tyto osoby disponují větší „utkvívavostí“ minulých zážitků, a v tomto ohledu jsou méně „nešťastnými dětmi okamžiku“ (jak Freud charakterizuje „divochy“). Ale to už opravdu hodně spekuluji.

43 Ale v poznámce č. 10 na s. 42 zas naznačuje něco jiného: „Nejvýznačnějšími jejich /invertovaných/ charakteristikami jsou uplatnění narcistické volby objektu a setrvání na erotickém významu anální oblasti“ – znamenalo by to, že anus není volen jen jako náhražka vagíny, ale že je zde fixace na pregenitálním sadisticko-análním stadiu, s jeho homoerotickým „dostat na díru“ (na zadek)?

44 Připomínalo by to v něčem onu instalaci Damiena Hirsta „Adam a Eva“, v níž spočívají v kójiích za sklem muž a žena dýchající, ale neprůhledně přikrytí, jen s výřezem pro genitálie jako při chirurgickém zákroku, vedle sebe položeny sociální atributy jako brýle, hodinky, snad korále...

mětem a často i s předmětem. Můj genitál je moje erogenní zóna, řekněme, do níž se projikují já jako podmět akce; spojit se, nebo z mužské strany pene-
trovat, je cíl. Cizí genitál by byl objekt? Nebo je cílem „penetrovat cizí geni-
tál“ a objekt je až druhá osoba, vlastník toho cizího genitálu? Vulgárně by to
mohlo znít následovně, pro mužskou stranu: *cíl = dát ho tam, objekt = jí, právě
jí*. Tato druhá možnost je zde bezesporu správným řešením – tedy že činnost
sahá až do předmětu. Na druhé straně, objekt sám nebyl nijak jednoduchý:
osoba sama se skládala, v případě homosexuála pečujícího o mladšího muže,
chlapce, z řady rysů, vzniklých identifikacemi a projekcemi.

„Perverse jsou buď a) **anatomickým přestoupením** oblastí těla, určených pro
pohlavní spojení, nebo b) **prodléváním** při mezitímních vztazích k sexuálnímu
objektu, jimiž se má normálně rychle projít cestou ke konečnému sexuálnímu cíli“
(s. 45) – zatím to tedy stále vypadá, že platí druhá možnost, tj. že by k cíli
patřila i ona část těla na objektu, genitál v případě non-perverze, jiná část
v případě perverze.

Když Freud začne probírat anatomická přestupování (**Überschreitun-
gen**), věnuje se nejprve přecenění (**Überschätzung**) sexuálního objektu.
Neobdivujeme ho (my muži) za genitálie, ale za celé tělo i za psyché, což se
projevuje jako naše „rozumové zaslepení (oslabený úsudek) pokud jde o duševní
výkony a dokonalosti sexuálního objektu, dále pak jako důvěřivá povolnost vůči
jeho úsudkům. Důvěřivost lásky se tak stává důležitým – i když ne nejpůvodnějším –
pramenem autority“ (s. 45)⁴⁵ – zjevně se nepohybujeme v „čistých“ (cílových)
pudech, ale už v lásce, ba v jejím ohlupujícím klimaxu, jímž je *zamilovanost*
(**Verliebtheit**).

„Právě toto sexuální přečehování se snáší velmi špatně s omezením sexuálního
cíle na spojení vlastních genitálií a pomáhá povýšit na sexuální cíle i úkony na ji-
ných částech těla“ (s. 46)⁴⁶ – co to je, „vlastních“, myslí se „mých vlastních“? Ne,
německý originál mluví o „den eigentlichen“, nikoli o „den eigenen“, takže
půjde o význam „pouze genitálií“ – ale i tak, které se myslí? Asi právě ty mi-
lostného partnera, ty na objektu. Pak se opět ocitáme v tranzitivnosti slovesa

45 Německy originál nabízí silnější variantu: „wenn nicht“ zde podle mě znamená „ne-li“.

46 Citaci doplňuje poznámka č. 2 (s. 52) o tom, že přestoupení se nemusí dít jen pomocí přeceně-
ní objektu, ale i jiným, „přímějším“ způsobem, využívajícím *kolaterálního proudění* na principu
spojených nádob: přirovnal bych ho k deltě řeky nebo ke krevnímu řečišti, kdy se při ucpání
jednoho ramene tekutina prolíje jiným. „Kolaterální proudění“ Freud používá, zdá se, dvojným
způsobem: jednou na něm zdůrazňuje stránku zablokování, z čehož pak plyne osud, jímž je
vytěsnění a deformující symptom jako návrat vytěsněného (perverze je střídána neurózou);
podruhé možná otevření jiného odtoku a nabídku na sociální výkon nebo na vytvoření rysu
charakteru (sublimace nebo reaktivní výtvar). Viz k tomu již citovanou partii *Souhrn*, paragraf
„Další zpracování“ (**Weitere Verarbeitung**), s. 116–117, kde se rozlišuje mezi třemi možnostmi,
co se ze založení k perverzii stane: dílčí, původní perverze nad genitálním primátem převládne;
je vystřídána neurózou; je vystřídána sublimací nebo reaktivními výtvarmi.

(cíle) vzhledem k objektu a začíná to připomínat vtip „Ukradl kabát? Ukradli mu kabát? – No, něco tam bylo“.

Pak už se začnou probírat jiné části těla: „*Použití úst jako sexuálního orgánu platí za perversi, jsou-li rty (jazyk) jedné osoby uvedeny v dotyk s genitáliemi druhé osoby, ne však tehdy, jestliže se oba partneři navzájem dotýkají sliznicemi rtů. Tato poslední výjimka představuje spoj s normálností*“ (s. 46) – ano, jde o humorně popsaný rozdíl mezi orálním sexem a polibkem. Vidíme, že se zde opět mezi osobami aktérů moc nerozlišuje, že jde hlavně o celkovou scénu. Částečně by se to mohlo vysvětlit v rámci pozdějšího zavedení ambivalence s jejím aspektem aktivního vs. pasivního pudu (dělat vs. nechat se dělat).⁴⁷

Ale objevuje se nová nejasnost, týkající se nového fenoménu závor (**Schranken**), z nichž první zde vystoupí hnus (**der Ekel**). Orální sex se někomu hnusí; nehnuší se polibek, ale zubní kartáček milované dívky by se možná hnusil. Hranice hnusu má být „čistě konvenční“. Jak hnus funguje: „*se staví v cestu libidinósnímu přeceňování sexuálního objektu, sám však může být libidem překonán. V hnusu bývá spatřována jedna z mocností, které provedly omezení /Einschränkung/ sexuálního cíle. Zpravidla se zastavují tyto mocnosti před genitáliemi. Není však pochyby o tom, že i genitálie druhého pohlaví se mohou samy o sobě stát předmětem hnusu, a že takové chování náleží k charakteristice všech hysteriků (zejména žen). Síla sexuálního pudu se uplatňuje velmi ráda při přemáhání tohoto hnusu*“ (s. 46) – jak to je? Hnus jako by pocházel z jiné, kulturní a non-sexuální sféry, koneckonců je určen konvencí. Na jedné straně je přestoupení do perverze žádoucí, aby se mohlo třeba líbat v rámci idealizace objektu, na druhou stranu je to třeba nějak regulovat hnusem a táhnout ke genitáliím. Genitálie by hnusem potrefeny být neměly. Ale jejich postavení není vůbec jednoznačné, jak ukazuje pozdější poznámka č. 8: „*Zdá se mi nepochybné, že pojem ‚krásného‘ má kořeny v půdě sexuálního vzrušení a znamená původně ‚sexuálně vzrušující‘ (‚vnady‘, něm. ‚die Reize‘, souvisí se sexuell Reizendes = pohlavně dráždivé). V souvislosti s tím je skutečnost, že genitálie samotné, pohled na něž vzbuzuje největší sexuální vzrušení, nemůžeme vlastně nikdy shledat ‚krásnými‘*“ (s. 53, poznámky v závorce od českého překladatele) – ale jistě, krásnými mohou být až sublimace, kulturní hodnoty. A ty jsou stejného řádu jako pocity hnusu, v obojím případě zde tedy hraje hlavní roli kulturní konvence!

Na druhé straně, libido. Které tak rádo hnus přemáhá. Nenaznačuje se tím nějaký **Reiz** z transgrese, nějaká **Lust** s ní spojená? Není při zamilovanosti s jejím postulováním krásy objektu vzrušující právě překročení nějakého

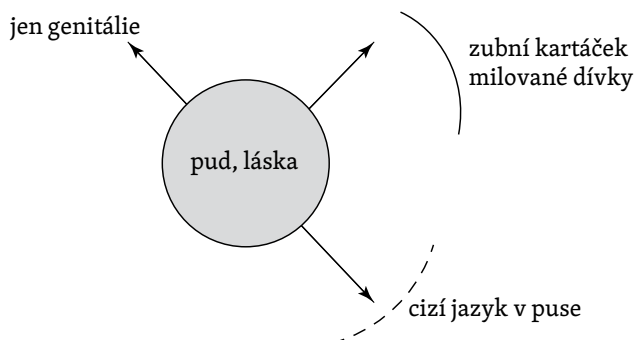
47 Představme si ono ukradení nebo schování kabátu jako hru, tzv. lekačku, kterou si provádějí žáci ve školní šatně: zde je scéna podstatnější než aktivní (ukradl) nebo pasivní (ukradli mu) modus. (Viz později v *Osudech* zachování stejného druhu ukojení při aktivním i pasivním cílovém jednání.)

hnusu? Každopádně se zde pod libidinózním přeceněním vs. libidem přemáhajícím hnus předznamenává později probíraná obtíž sjednotit tzv. něžný a tzv. smyslný proud.

Přestupování na řitní otvor a jiné části těla už vynechávám. Jen ale připomínám, že orální a anální oblast objevující se konstantně v dospělé sexualitě je podle Freudova názoru důkazem „vývoje sexuálního pudu“ (s. 47), čímž chce naznačit, že orální a anální pud, právě proto, že jsou rané, přetrvávají. (Dospělá sexualita sahá vlastně dvakrát do dětských zásob, v rovině tzv. smyslného proudu, i – jak uvidíme později – v rovině tzv. proudu něžného.⁴⁸)

Poté následuje partie věnovaná *fetišismu* – ale Freud sám ho nazve jakýmsi návratem k odchylkám v *objektu*. Proč ho umisťuje až sem do perverzí, jež se týkají cíle? Protože „navázání na normálnost“ fetišismu vysvětluje sexuální přeceněním, probíraným až tady. S objektem jsou asociativně spojeny různé charakteristiky, tzv. „podmínky“ („určitá barva vlasů, oděv a dokonce tělesné vady“ – s. 48)⁴⁹, což je při zamilovanosti normální, a abnormálním se to stane jen při odloučení fetiše od osoby a při jeho nastolení do podoby výlučného objektu pudu či slasti. Na druhé straně se sem fetišismus velmi hodí, protože vyjadřuje stejné schéma přecenění nebo znemožnění, díky němuž se iradiuje od cíle do jiných cílů, přičemž některé z nich mohou být potrefeny šťastnou sublimací (přívětivým přijetím) jako při přechodu k celému tělu, jiné bariérami, zde tedy hnusem (odporem).

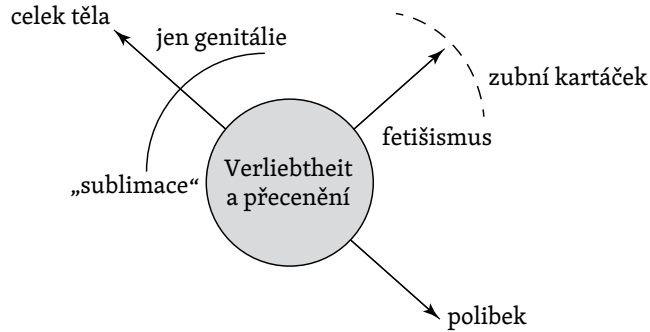
Zkusme si pro větší názornost schéma:

Kolem pudu zde máme nakreslené zábrany, které omezují jeho iradiaci a drží ji v blízkosti k hlavnímu cíli, penetraci do genitálií. Při přecenění už dostaneme schéma jiné:

48 Zatím jsme to částečně zažili při homosexuální volbě objektu, při oné dvojí identifikaci (se sebou malým a s matkou). Ale i při hetero-volbě opěrného typu lze říci, že muž si vybírá partnerku typu „To není moje matka“, takže ona jí i je. (Viz koncept **Verneinug**.)

49 Fetišismus velice široce chápáný je podle mě adekvátní možností, jak artikulovat opěrnou lásku, přihlásit se ke své erotické minulosti. (Viz závěrečné partie komentáře.)

Spojit jen genitálie s genitáliemi by bylo čímsi sprostým, mě a objektu nehodným: projede se proto až k celku těla; až zde se objevuje cosi jako kulturní přitažlivost, krása, kterou Freud genitáliím samým připustit nechce. To by šlo patrně nazvat „sublimací“. Zubní kartáček, byť milované dívky, by patrně normálně nevzbuzoval nadšení, ba působil hnus, ale mohli bychom si ho představit i fetišisticky, a pak už vytržení vzbuzuje. V rámci zamilovanosti se z cizího jazyka v mé puse podobně stává polibek.

Po přestupování oblastí přichází na řadu druhá charakteristika perverzí: fixace, zafixování si jako hlavních a konečných těch sexuálních cílů, které jsou normálně pro sám akt jako penetraci jen přípravnými (ale, jak jsme už uvedli výše, nezbytnými či paradoxně ho normalizujícími: bez nich by byl perverzním, nekulturním). Cíle, jak víme, jsou činnosti. Z nich jsou zde uvedeny *ohmatávání* a *prohlížení*.

Novou bariérou (po hnusu) je, pro dívání, *stud (die Scham)*, který má opět dvojnásobnou, transgresivní roli a je záměrně kulturně vyprovokován (asi abychom se reprodukovali): „S kulturou pokračující zahalení těla rozněcuje sexuální zvědavost, která směřuje k tomu doplnit si sexuální objekt odhalením skrytých částí; ta však může být odvedena k zájmům uměleckým (sublimována), dokáže-li se převést její zájem od genitálií na tvar celého těla“ (s. 49) – naopak do perverze, nikoli do sublimace, přepadne **Schaulust**, když je zaměřena na genitálie; když se přemáhá hnus (přihlížení vyměšování); když se u cíle vidět nebo ukázat zůstane a nepokračuje se (čímž se ocitneme v „aktivním“ voyeurismu nebo v „pasivním“ exhibicionismu⁵⁰).

V aktivní a pasivní verzi vystupuje také další perverze, ta nejčastější, *sadismus* a *masochismus*, jakožto způsobování nebo zažívání bolesti – *bolest (der Schmerz)* je pak další bariérou po *hnusu* a *studu*.⁵¹ Sadismus a masochismus

50 Pud je ale v obou podobách samozřejmě aktivitou, činností: „Každý pud představuje kus aktivity; když hovoříme neďbale o pasivních pudech, nemůžeme mít na mysli nic jiného než pudy s pasivními cíli“ (Osudy, s. 192). Jistě: exhibicionista chce být viděn ve svých genitáliích, ale k tomu je musí odhalit, v pravý okamžik, na pravém místě.

51 Pojem „bariér“ či „hrázi“ jako by Freud v dalším svém díle moc nepoužíval, možná i proto, že Tři pojednání jsou specifickou prací o vývoji, a tím i o kulturní regulaci a výchově. Zde se navíc hodí

jsou nejen nejčastější, ale i nejvýznamnější, poněvadž svou sémantikou zasahují i protiklad mužského a ženského pólu a Freudovu oblíbenou bisexualitu. Vystupují jednak v podobě široké, jednak ve specifické, úzké: sadismus kolísá od aktivního přístupu k milostnému objektu až nejužěji k ukojení jen za podmínky týrání, masochismus zas vystupuje jako celková pasivita v sexuálním chování až nakonec nejužěji jako rozkoš ze způsobené bolesti. V nejširším pojetí jde o pudy, které jsou normální, v nejužším o perverze.

Této pudové dvojici se Freud ve *Třech pojednáních* věnuje několikrát, a nejen zde, ale i v řadě spisů, které budeme probírat – uveďme na tomto místě jen dva body, které později využijeme. Jednak se sadismus a masochismus vyskytují pohromadě: sadista je současně nějak i masochistou – o přecházení od jedné pozice ke druhé se dozvíme více mj. v *Osudech* (pudů). Jednak zde Freud o sadismu tvrdí: „Podle některých autorů je tato agrese přimíšená k sexuálnímu pudu vlastně zbytkem kanibalistických hnutí, znamená tedy spoluúčast aparátu sloužícího zmocňování, který původně slouží uspokojení jiné, ontogeneticky starší potřeby“ (s. 51) – to je postřeh, který použijeme při vysvětlování si, proč je první sexuální organizace nazvána *promiscue* buď orální nebo kanibalistickou.⁵²

Freud tyto ambivalentní pudy-perverze uvádí pod hlavičkou „nových záměrů“, v tom smyslu, že mohou nahradit záměr genitální (v tom je „novost“). Ale ona jejich určitá novost spočívá i v tom, že na rozdíl od „přestupování“ tělesných částí se zde směřuje k jinému zacházení s celkem objektu. To zazní i později v souvislosti s dětskou sexualitou, když budou rozlišeny dvě skupiny pudů: tyto „nové“, nějak celkové vs. ty, u nichž víc záleží na tělesné zóně (tzv. erogenní), jako orální a anální.

3. VŠEOBECNĚ O PERVERZÍCH

Tuto otázku jsme už trochu probrali v celkovém komentáři ke *Třem pojednáním*. Freud se nejprve zamýšlí, kde lze u perverzí vést hranici mezi normální variací vs. chorobným projevem. Nejprve naráží na to, že údajné perverze tvoří součást normálního sexuálního života – což bychom ještě přitvrdili tak, že bez nich by sexuální život vyšel perverzně (viz čisté spojení pouze geni-

i kvůli často používané metafoře jakéhosi řečiště s možnostmi „kolaterálního proudění“. Ale téma „zábran“ se objevuje zde i později též pod názvem asi šířeji chápaného „odporu“ (**Widerstand**) a později jako efekt, jímž je **Hemmung** = inhibice. Kromě toho je zde možnost nechápat tyto bariéry jen prostorově a kanalizačně, ale i jako určité udržované zábrany, tedy jako zásobníky energie, ekonomicky. Viz později otázky proti-obsazení a nad-obsazení.

52 K těmto „některým autorům“ asi patří i Freud: „Pudová přání, frustrovaná kulturou, se rodí s každým dítětem znovu. Jedna třída lidí, neurotici, reaguje již na tato odepření asociálně. Taková pudová přání jsou incest, kanibalismus a krvelačnost. /.../ ... jen kanibalismus se jeví všem jako zakázaný a neanalytickému pohledu jako zcela překonaný; sílu incestních přání můžeme ještě za zákazem vycítit a k vraždě v naší kultuře za určitých podmínek ještě dochází, dokonce se přikazuje“ (*Budoucnost jedné iluze*, SP 14, s. 261).

tálií), tedy že právě ony ho dělají normálním (vidět, dotýkat se, líbat). Dále se uvádí jedno, vlastně dvojité kritérium pro nenormálnost, a sice *obsahová vzdálenost* od normálnosti, spojená s *přemáháním odporů*: „*jsou to zejména ty, při nichž sexuální pud přemáhá odpory (stud, hnus, hrůzu, bolest) a při nichž dochází k podivným činnostem (lízání výkalů, zneužívání mrtvol)*“ (s. 54). Ale ani toto kritérium prý není vždy, pro celkové posouzení osoby, úplně spolehlivé – řada lidí s perverzemi jsou jinak úplně normální, zatímco ti, co jsou abnormální celkově, bývají podivní i v sexu: ten je prostě tím nejkřehčím, nejzranitelnějším sektorem lidských projevů.

Uvnitř tohoto sektoru samého jsou obsahové variace různě široké, přičemž při posouzení patologie záleží na tom, zda ji nepodporují nepříznivé vnější okolnosti, zda se tedy vyskytuje vždy, a zda je také jediným, výlučným sexuálním cílem, nebo zda naopak vystupuje jen vedle onoho normálního (penetrace vagíny), tedy zda je přípravou k tomuto.

V souvislosti s přemáháním odporů (při obsahové vzdálenosti od normálu do podivnosti) by se dalo (jak jsem už poznamenal) uvažovat, zda právě tento akt transgrese nepředstavuje nějakou podstatnou, definiční zvláštnost perverzních lidí v podobě určité sociopatie: nejsou snad závory dané kulturně, konvencí? Nelákala by tedy právě transgrese konvence? Zde⁵³ to Freud nezmiňuje, ale v kratičkém paragrafu „Duševní účastenství na perverzích“ uvádí až s obdivným nadšením: „*Snad právě těmto nejodpornějším perversím musíme přiznat nejmocnější psychický podíl na přeměně⁵⁴ sexuálního pudu. Byl zde vykonán kus duševní práce, jemuž nemůžeme přes jeho hrůzný výsledek odepřít cenu idealisace pudu /Idealisierung des Triebes/. Všemoc lásky neprokazuje se snad nikde silněji než v těchto poblouzeních. To nejvyšší a nejnižší stýká se v sexualnosti všude co nejužší (,Od nebe světem až do pekla‘)*“ (s. 55) – a není to snad logické? Jak už jsme ukazovali prostřednictvím dvou schémat výše, některé cesty jsou kulturně otevřené, nachystané, ba nabídnuté – třeba cesta k celku těla nebo cesta k polibku: tam se nemusí nic přemáhat, tam není třeba, kdybych ještě posílil Freudovo nadšení z psychické práce, žádné individuální asociální tvořivosti.

Paragraf přesto pro mě není bez pojmových otázek: není úplně jasné, co se myslí výrazem „*idealizace pudu*“. Freud běžně hovoří o idealizaci osoby, objektu jakožto jeho přecenění a postavení na piedestal, probíraném výše. Ale

53 V *Pocitu stísněnosti v kultuře* (1930) ale uvádí: „*Pocit štěstí při uspokojení nějakého divokého, ze strany Já nezkraceného pudového hnutí je nesrovnatelně intenzivnější než při nasycení nějaké zkraceného pudu. Neodolatelnost perverzních impulzů, snad i stimulační síla zakázaného vůbec, zde nalézají ekonomického vysvětlení*“ (SP 14, s. 341).

54 *Přeměnou (Umwandlung)* se myslí i variace vzhledem k normě, nikoli nutně to, že by u jedince existoval vybudovaný sexuální pud s genitálním primátem, a ten byl pak dodatečně pervertován. Existuje společenská norma, a v důsledku toho případný vzor, se svým nátlakem, když je po pubertě vlastně nutné začít vést řádný sexuální život.

idealizace *puďu* by měla znamenat něco jiného, přecenění *cíle*. A to i navzdory tomu, že se v citaci mluví i o všemoci *lásky*: tedy možná o tom, že při této tvořivé asociaci či symbolizaci na osobě (že to byla ona, právě ona) mohlo nějak záležet? (To spíše ne.) Dále: směli bychom zde uvažovat o *sublimaci*? Ale ta se projevuje vždy určitou desexualizací, zatímco zde probíhá sexualizace nebo resexualizace; navíc se zde jde proti sublimační nabídce na společensky ceněný kanál.

Ale ono se ani tam, kde se jde podle nabídky, např. do celého těla, patrně nemusí jednat o sublimaci jako desexualizaci. To nás vede k další, jiné úvaze, a sice jak to, že Freud uvádí dvě různé zmínky na toto téma, aniž by komentoval, zda je mezi nimi nějaký rozdíl: viz poznámku o přesahu sexuálního puďu na celé tělo objektu (s. 45) a o *sexuálních úkonech* na jiných částech těla než genitálie (s. 46) vs. onu zmínku výše o *uměleckém zájmu* na tvaru celého těla (s. 49). Rozdíl nelze patrně vysvětlit jinak, než že při „uměleckém zájmu“ dochází k jakémusi druhému stupni sublimace, k sublimaci jako určité desexualizaci: už bych se těla nechtěl zmocnit jinak než jeho kreslením⁵⁵, nikoli prohlížením, líbáním, hlazením, atd. Přecenění, obdiv a prožitek krásy přitom mohou být společné(?).

Když se vrátíme k „podivným“ perverzím a k pojmu idealizace puďu (= cíle), možná by šlo zkusmo říci (aby se udržela sexualita), že tady jde o podřízení puďu pod jiný než genitální primát, právě pod ten dominující (např. anální).

A proč by nešlo koneckonců o nějaké odporné činnosti říct, že je „idealizovaná“, když by byla vyzdvižena na nějaký milostný rituál, na status milostného aktu: „sublimace“ by pak spočívala jednak ve zbavení „normálního“ sexuálního aktu (penetrace) jeho valence a jednak ve zbavení (sexuální) odpornosti u použité náhrady.

4. SEXUÁLNÍ PUD U NEUROTIKŮ

Tato kapitola porovnává hlavně perverze vůči neuróze, což jsme už také částečně probrali ve vstupním komentáři ke *Třem pojednáním*. Připojme zde jen několik bodů.

Freud tady v celém textu používá nejvíc materiálu z hysterie (případně z nutkavé neurózy), zatímco v pozdějším, v převratném *Narcismu* bude operovat i v rámci tzv. narcistických psychoneuróz, jimiž tam míní vlastně psychózy, zejména schizofrenii a paranoii. V souvislosti s hysterií pak zmiňuje

55 Ale jde dál o pudovou činnost, která díky této energii probíhá jakoby bez námahy a dopadá jako skvělý výkon. Mainstreamová psychologie prahne po tomto stavu jako po „vnitřní motivaci“; bylo by také zajímavé porovnat podařenou sublimaci s pojmem Csikszentmihalyho, jenž je v současnosti tak moderní, s tzv. *flow*.

svod, odvod, vybití (**Abfuhr**) sexuálního vzrušení do tělesných příznaků, tedy tzv. konverzi. Ta nahrazuje sexuální projevy, takže sexuální život těchto osob může vyhlížet jako chudý, navzdory mocné dispozici v sexuálnímu pudu. On je totiž silný i tlak proti němu, a to v podobě „zvláštního psychického procesu“, jímž je vytěsnění (**Verdrängung**).⁵⁶

Vytěsnění je ve *Třech pojednáních* hlavním malérem, nešťastným osudem, který se pudu může stát. Trápení se deviantů, perverzních osob, zde Freud nijak neprobírá a sublimace včetně reaktivních výtvorů – do rysů třeba análního charakteru⁵⁷ (který by ovšem mohl dost korelovat s nutkavou neurózou, tedy se žádným šťastným stavem) – mu připadá uspokojivým osudem (viz paragraf „Další zpracování“ ze *Souhrnu*). Při vytěsnění se nezůstane u cílů jako v případě perverzí (kdy nefungují nebo jsou překonány zábrany a dojde k fixaci na danou oblast) ani neproběhne změna v cíli (v činnosti) pudu jako s hladkou sublimací, mající nachystán společensky vhodný odtok, nýbrž zde pudová tendence zůstane nebo se ocitne v *nevědomí*, kde nekontrolovaně bují, až pronikne na povrch v tzv. návratu vytěsněného jako symptom (u konverzní hysterie tedy somatický).⁵⁸

Takový postoj ovšem není nic překvapivého v situaci, kdy Freud považuje za úkol psychoanalýzy odhalit vytěsněné fantazie a dostat je pod kontrolu vědomí. Současně je ale jasné, že vytěsnění patří k normálnímu vývoji a charakterizuje průběh období latence, poté sám vpád puberty, kdy jaksi udeří (viz více později).

Poslední naše nová poznámka ke vztahu neurózy a perverze se týká Freudovy zmínky, že pro tvorbu symptomů jsou důležité zejména ony pudy spárované do ambivalence aktivity a pasivity jako voyeurismus – exhibicionismus a sadismus – masochismus, „*které jsme poznali jako tvůrce nových sexuálních*

56 V *Osudech* uvidíme **Verdrängung** prohlášeno za speciální osud pudů, a dál ho probereme jako Freudovu samostatnou stať *Vytěsnění*.

57 Takové rysy jako výrazná pořádnost či pořádkumilovnost, šetrnost, ba i umíněnost jsou sociálně ceněné; analogicky k výkonům ve vědě nebo v umění, tedy sublimacím, u nichž je to samozřejmé.

58 Ve *Třech pojednáních* si můžeme všimnout, jak Freud několikrát popíše událost, „a když se připojí vytěsnění“, je po radosti. Tak např. na s. 70 probírá, co se stane při přeživší oblíbené orálního pudu: u dospělých mužů z toho bývá sklon k pití a kouření; „*připojí-li se však k tomu vytěsnění, budou pocítovat ošklivost z jídla a trpět hysterickým zvracením*“. Podobně na s. 84: „*Nutkání k takovému spojení jízdy po železnici se sexualitou zřejmě vychází ze slastné povahy pohybových počítků. Dojde-li pak k vytěsnění, které převrací v opak tak mnoho dětských zálib, budou pak tytéž osoby v dospívání nebo v dospělosti reagovat na kolébání nebo houpání nevolností, pouhou jízdou po železnici budou zcela vyčerpány nebo náchylné k záchvatům úzkosti z jízdy a budou se chránit před opakováním takových trýznivých zážitků úzkosti ze železnice.*“ (Mělo být úzkostí ze železnice, pomocí této úzkosti, „durch die Eisenbahnangst“; viz na vysvětlenou později stať *Hemmung*.) (Případ s kouřením je současně zajímavý z hlediska toho, o co vlastně jde: je to auto-erotické uspokojování, ale nazvat to spíš určitou sublimací nebo perverzí? V každém případě by ale asi šlo říct, že pro Freuda „normální je kouřit“, na rozdíl od jistě lékařsky správného požadavku, že naopak: co může být normálnějšího než nějak reprodukovat prvotní slastnou činnost?)

cílů“ (s. 58). Tato zmínka vede k nesmírně důležité kapitole, jíž se tato skupina pudů vyčlení ještě jednou a ukáže její rozdíl vůči skupině jiné. Přitom se proberou další složky pudu, nad již známé objekt a cíl.

5. DÍLČÍ PUDY⁵⁹ A EROGENNÍ OBLASTI

Tato kapitola byla doplňována dodatečně po elaboraci v *Osudech* (1915), v textu, který jsme použili pro vstupní a neúplnou definici pudu (viz *Několik slovníkových souvislostí*). Definice zde, ve *Třech pojednáních*, zní: „Pod ‚pudem‘ (Trieb) nemůžeme zprvu rozumět nic jiného, než psychické zastoupení (representaci) onoho dráždění, které trvale tryská z vnitřního somatického pramene dráždění, na rozdíl od ‚podráždění‘ (Reiz), které je vyvoláváno ojedinělými a zvenčí přicházejícími vzruchy. Tak je pud jedním z pojmů, které odhraničují duševní od tělesného. Nejjednodušší a nejschůdnější domněnkou o povaze pudů by byl předpoklad, že samy o sobě nemají kvality, nýbrž že se uplatňují jen jako kvanta nároků, které činí na duševní život, aby je zpracoval. To, co pudy navzájem odlišuje a co jim dodává specifické vlastnosti, je vztah k jejich somatickým **pramenům** a k jejich **cílům**. Pramenem pudu je dráždivý pochod v nějakém orgánu a nejbližším cílem pudu je odstranění tohoto orgánového podráždění. Další předběžnou domněnkou nauky o pudech, jíž se nemůžeme ubránit, je pojetí, že z tělesných orgánů vycházejí podráždění dvojího druhu, která se zakládají na rozdílech chemické povahy. Jeden z těchto druhů podráždění označujeme jako specificky sexuální a příslušný orgán jako ‚**erogenní oblast** (zónu)‘ sexuálního dílčího pudu, který z něho vychází“ (s. 60).⁶⁰

Pramen dráždění (**Reizquelle**) vyjadřuje třetí komponentu pudu, po nám již známých objektu a cíli.

Že je pud reprezentací: ano, musí se nějak psychicky zaregistrovat, jinak by patřil pouze do fyziologie.

„Odhraničení“ zde Freud možná chápe tak, že vnější podnět by byl tělesný (a před ním by šlo tělesně utéci), zatímco vnitřní podnět zatíží psychiku (před sebou člověk neuteče) a je nutno ho vyřídit duševně. Ale na druhé straně je zde i ta možnost výkladu, že pud – ve svém rozsahu od somatického pramene

59 **Partialtriebe.** Freud hovoří o dílčích pudech údajně proto, že perverze pozitivní i negativní (neuróza) představuje kombinaci různých pudů. Ale my sami ještě moc neznáme žádnou složenou perverzi, nečetli jsme ji. Něco přijde později. Je ale pravděpodobné, že by se mohl kombinovat třeba nějaký ambivalentní pud jako krutost s nějakým zónovým, erogenním. (Je však pravda, že při líčení *Sexuálního pudu neurotiků* Freud uváděl sklon k inverzi i perverzní anatomické přestupování, plus ony dílčí ambivalentní pudy-perverze, tedy směsici; a právě těm ambivalentním má tendenci říkat „dílčí“, i když, jako uvidíme později, v objektivním ohledu dílčí nejsou.) Smontování dílčích pudů představuje, jak uvidíme později, i sexuální akt konaný za jejich účasti pod tzv. genitálním primátem. (Na druhé straně, perverze je přece jen definována Freudem jako rozpad celého sexuálního pudu a výběr jedné složky.)

60 Původní překladatel zde inteligentně uvedl Freudovy německé termíny.

podráždění až po jeho duševní zpracování – vlastně oba „odhraničené“ členy *spojuje*: je to Freudův originální přínos k tradiční filozofické otázce po *koexistenci těla a duše*.

Že podráždění tryská trvale: nejde o vnější vjem, jako třeba záblesk světla nebo něčeho pohyb v zorném poli.⁶¹ Pud tlačí stále, až do nějakého uspokojení. Má zde Freud na mysli jen složky sexuálního pudu, jednotlivé dílčí pudy, nebo i pudy-fyziologické potřeby jako hlad a žízeň? Zatím asi obojí.

Kdyby byl pud jen pouhý tlak, kvantum nároků⁶² (zde máme skrytě čtvrtou složku, **Drang**): ale on není, jsou mezi nimi kvalitativní rozdíly podle pramenů a cílů. Cíl byl dosud představen obecně, jako „*činnost, ke které pud žene*“ (s. 32) – nyní už se ocitáme ve speciálnějším rámci, daném pojmem podráždění a jeho odstranění.⁶³

Že jsou tato podráždění dvojího druhu: nyní už dochází k rozdvojení hlad vs. sexualita. Podstatné, i když ještě nezřetelné, pro celkový patos Freudova učení je zde to, že sexualita je téma, jež představuje už od počátku (zde na úrovni zvláštního podráždění, onoho navíc) hlavní podnět pro psychiku: její problémy jsou základními (viz třeba kapitolu o „*Dětském zkoumání sexuality*“). V tomto smyslu je freudismus opravdu pansexualismem.

(K extra chemismu se vyjádří Freudova speciální kapitola v *Třetím pojednání*: je koneckonců třeba najít nějaký materiální, materialistický podklad pro odlišení podráždění.)

„Pansexualismus“ se vyjadřuje dál i v tom, že erogenní zónou se může stát jakýkoli orgán těla. Freud nyní zmiňuje hlavně ty, na něž se v textu výrazně narazilo při přestupování genitální oblasti: na ústní dutinu s políbkem nebo na konečník jako na cíl některých invertovaných: „*Tyto oblasti chovají se v každém směru jako součást pohlavního ústrojí. Při hysterii stávají se tato místa a sliznicové trakty z nich vycházející zcela podobným způsobem sídlem nových pocitů a inervačních změn – ba místem pochodů, jež můžeme přirovnat k erekci – jako vlastní genitálie, když jsou podrážděny při normálních sexuálních dějích*“ (s. 60) – sexuálně tak může být překódováno z těla⁶⁴ cokoli, ale důležité je také to, že erekce nebo – později – i ejakulace pro Freuda znamenají exemplární průběh⁶⁵, z něhož budou vyvozovány závěry ohledně podráždění, dál

61 V naší počítačové metafoře bychom to mohli přirovnat k rozdílu mezi došlým mailem, jehož se lze snad zbavit, a otravnou „hláškou“, která stále upozorňuje na stav na disku.

62 Freud považuje pudy s jejich nároky, aby byly nějak vyřešeny, za hlavní popudy k rozvoji psychického aparátu.

63 Z toho nám později vyplyne řada dalších úvah: o rozdílu mezi podrážděním a napětím, o slasti a principu slasti... Je zde představa nějakého kybernetického stroje, který reaguje podle energie, která je v podobě nejbližší elektřině. (Tato představa je už v *Entwurfu*.)

64 Při vši nevhodnosti takového přirovnání, je to jako když se kód veterinární (fyziologické vzrušení orgánu) doplní kódem řezníků a kuchařů (sexuální vzrušení nějakého orgánu).

65 Něco podobného jsme už naznačili při pokusu o interpretaci tzv. idealizace pudu. – Pro Freuda je sexuální akt základním modelem uspokojení pudu, který srovnává s ostatními, méně dokona-

i uspokojení a slasti – zatím jsme se totiž dozvěděli nejprve, že cíl je to, co žene k činnosti, a potom to, že spočívá v odstranění podráždění: ale jak se odstranění podráždění odehrává, o tom nevíme nic, a dozvíme se později. U hladu a žízně by s tím neměl být problém. Jak by tomu ale bylo u orálního pudu?

Ted' však přijde něco jiného, a sice slíbené rozdělení uvnitř sexuálních pudů. Ty první jsou již zmíněný orální pud a anální pud. A ty druhé? „Význam erogenních oblastí jako vedlejšího ústrojí a náhražek genitálií vystupuje ze všech psychoneuros nejzřetelněji u hysterie, čímž se však netvrdí, že by jejich význam byl menší při ostatních formách onemocnění. Jejich význam je tam jen méně zřetelný, poněvadž se u nich (nutková neurosa, paranoia) tvorba symptomů odehrává v oněch oblastech duševního aparátu, které jsou vzdálenější od ústředí pro ovládání těla. Při nutkové neurose je nápadnější význam oněch podnětů, které vytvářejí nové sexuální cíle a zdají se být nezávislé na erogenních oblastech. Přes to odpovídá erogenní oblasti při rozkoši z dívání a exhibice oko, při bolesti a krutosti, jako složkách sexuálního pudu, je to kůže,⁶⁶ která přejímá stejnou úlohu“ (s. 60–61) – máme zde opět ony spárované, ambivalentní pudy. Svou menší závislostí na zóně dosáhnou lépe i objekt jakožto celkovou osobu (viz další speciální paragraf, tentokrát už nazvaný jen „Dílčí pudy“, s. 77–78): někdy těmto pudům budu říkat „falešně dílčí“, zatímco těm prvním „malé“ nebo „zónové“ (Freud jim říká „erogenní“).

6. VYSVĚTLENÍ ZDÁNLIVÉHO PŘEVLÁDÁNÍ PERVERZNÍ SEXUÁLNOSTI U PSYCHONEURÓZ

Patos této kapitoly by mohl spočívat v tom, že tyto nemoci nemusí mít stejný mechanismus vzniku, etiologii jako perverze: mohly by se objevit jako *kolaterály*, proudění jiným ramenem, když to normální bylo přehrazeno, tj. nešlo by o nějakou „obsahovou“ afinitu, fatální predispozici, ale prostě o určité řešení z nouze. (A znamená pak pravá, nezdánlivá perverze naopak afinitu, přitažlivost od počátku, danou sémanticky, bez potlačení?)

7. ODKAZ NA INFANTILISMUS SEXUÁLNOSTI

To je kapitola, která by nám asi mohla dát odpověď: „Nyní nám vyvstává takové řešení /otázky po vrozené konstituci vs. akcideni/, že je základem *perverzí* ovšem něco vrozeného, avšak něco, **co je vrozeno všem**, co snad jako vložka kolísá ve své intenzitě a čeká na zdůraznění vlivy života. Jedná se o vrozené, v konstituci dané kořeny sexuálního pudu, které se v některých případech vyvíjejí ve skutečné nositele

lými a méně dokonanými průběhy, a to i proti proudu času: že třeba dětská masturbace nemůže plně uspokojit, protože jí něco chybí.

66 Když Freud později hovoří o sadisticko-anální organizaci, kde vystupuje zmocňovací pud, zmiňuje z těla též svaly, svalovou činnost (s. 82).

sexuální činnosti (u perversních), jindy je postihne nedostatečné potlačení (vytěsnění), takže strhnou na sebe oklikou jako symptomy nemoci značný díl sexuální energie, kdežto v příznivých případech, ležících mezi oběma extrémy, dají účinným omezením a jiným zpracováním vzniknout tzv. normálnímu sexuálnímu životu“ (s. 64) – rozumíme tomu více? „Nedostatečné potlačení (vytěsnění)“ se zjevně vztahuje k neurotikům, přičemž „oklika“ je patrně synonymem „kolaterály“ výše. Jak ale sám výraz „nedostatečné potlačení (vytěsnění)“ = **eine ungenügende Unterdrückung (Verdrängung)** chápat? Řešením zde podle mě není považovat „potlačení“ a „vytěsnění“ za synonyma, byť příbližná, nýbrž si to vyložit tak, že existují účinná či dostatečná potlačení, ale vytěsnění je takovou sortou potlačení, která je nedostatečná vždy, definičně: ono se jím pudové hnutí nelikviduje, nevyřídí, ale drží v nevědomí, odkud se deformované vrátí. „Jiné zpracování“ by patrně směřovalo zhruba ke třetí cestě, již bude v již citovaném *Souhrnu* označena sublimace + reaktivní výtvořiny do vlastností charakteru. „Účinné omezení“ (= dostatečné potlačení?) by pak zřejmě mělo povahu oněch bariér či závor (hnus, stud, soucit aj.), které by byly přijaty nějak vědomě, takže by subjekt o jejich existenci u sebe věděl a nešlo by o nevědomé odpory? (Ale takové pojmy jako „nevědomý odpor“ se ve *Třech pojednáních* explicitně neprobírají.⁶⁷)

Když nahlédneme v pátrání dopředu do zmíněného *Souhrnu* podrobněji, zjistíme, a to se dalo očekávat, že „účinná omezení“ a „jiné zpracování“ ve formě „reaktivních výtvořin“ se mohou do značné míry překrývat – koneckonců stud a hnus jsou analogickými kulturními devizami jako třeba šetrnost a pořádkumilovnost v (análním) charakteru. O vytěsnění se v *Souhrnu* (s. 117) dozvíme, že mocně zasáhne kolem puberty v podobě **eines Verdrängungs-umchlags**, což český překlad uvádí jako „obrat vytěsnění“, což je výraz pro změnu počasí, když třeba po klidu přijde bouře. Do té doby probíhal přes období latence (asi od pěti let) zřejmě pouhý skrytý vývoj vytěsnění nebo jeho zaměření jinam, než puberta ztematizuje sexualnost a dojde k onomu **Umschlag**⁶⁸: „V této době /v latenci, do puberty/ se produkce sexuálního vzrušení nikterak nezastaví, nýbrž trvá dál a vytváří zásobník energie, který je z velké části používán k jiným účelům než sexuální, a to na jedné straně k příspěvku sexuálních složek pro sociální city, na druhé straně (prostřednictvím vytěsnění a reaktivních výtvořin) k tvorbě pozdějších sexuálních závor. Podle toho by se síly určené k tomu, aby udržovaly sexuální pud v jistých drahách, vytvářely v dětství na útraty sexuálních hnutí, a za spolupůsobení výchovy. Druhá část infantilních sexuálních hnutí

67 Zazní zde ale např. infantilní a hysterická amnézie, která by mohla být důsledkem. (Viz dále.)

68 Sami jsme při longitudinálním výzkumu s Pražskou skupinou školní etnografie v našich školních třídách zažili, jak zhruba do 4. třídy děti nejrůznější nabízené „sublimace“ v podobě výukové látky poměrně baví, až pak najednou přijde, i v rovině čtení neutrálních školních textů, jejich subversivní chápání: např. „Město jí...“ se náhle čte jako „Mně stojí“.

unikne tomuto použití a může se projevit jako sexuální činnost“ (s. 113) – na citaci je pozoruhodná řada věcí. Jednak její materialismus: žádná energie (podráždění, vzrušení) se nemůže ztratit, může se jen používat na něco jiného nebo skladovat (nabíjejí se akumulátory), nebo vybit (motorickou) akcí. Jednak zde vidíme dány dohromady reaktivní výtvořky s vytěsněními, neboť obojí představuje nějaký zákaz, přičemž u reaktivních výtvořků ještě vzniká opak pudové tendence (anální špína vs. čistotnost), nastolený na vědomé úrovni a často vychovatelem. Bylo by možné, že ti, kdož volí spíše cestu reaktivních výtvořků nebo „sublimací“ – zde do sociálních citů –, mají menší šanci stát se neurotiky? Nevíme.

Každopádně dětská vloha, obsahující možnost všech perverzí, dovolí jedněm a druhým si zachovat svou stálou sexualitu nebo se k ní vrátit regresí (když se hlavní řečiště zablokovalo). Aby však šlo hovořit o „infantilismu sexuální“ úplně obecně, doplňme zde Freuda, že ti třetí, normální, použijí její prvky, dílčí pudy jako přípravné složky milostného aktu a momenty milostného života. V tom je také patos probírání dospělých „úchylek“ – ukazují, ve své „patologické“ oddělenosti (což je téměř jejich hlavní nedostatek), to, z čeho normální sexualita staví. A ta že není nic než konstrukcí.

II. DĚTSKÁ SEXUALITA

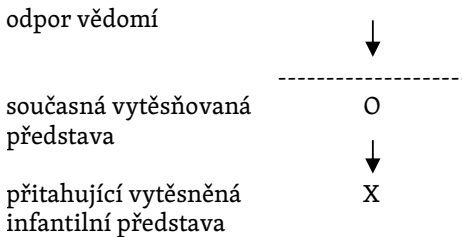
Kapitola o dětské sexualitě začíná tím, že se mluví o jejím ignorování („Opomíjení dětství při studiu sexuality“ a „Infantilní amnesie“), poté o jejich projevech.

Jak jsme už uvedli, podle Freuda je dětská sexualita jeho současníky popírána a před pubertou, až v níž je jí dovoleno zaznít, vykládána jako kuriozita. Novinkou je teď, že se pro to nachází – nad pokrytectví morálky – speciální důvod: jak by o tom mohli psát, když si to nepamatují! Na období o až do 6–8 let totiž padá *infantilní amnézie*. Je to podle Freuda ale paradoxní – na jedné straně mají dětské zážitky zanechat nejhlubší stopy, na druhé straně si je nemáme pamatovat? Vysvětlení si vyžaduje představu nějakého mechanismu: má jím být *nepřipustění do vědomí (Abhaltung von Bewußtsein)* neboli nám už známé *vytěsnění (Verdrängung)*.

To ještě není všechno. Amnézie existuje i u dospělých neurotiků. Je to jen podobnost ve struktuře? Nikoli: „*Hysterická amnesie, sloužící vytěsnění, může být vysvětlena jen tou okolností, že individuum už vlastní určitou zásobu vzpomínkových stop, s kterými nemůže vědomě disponovat a které pak asociativní vazbou strhují na sebe to, nač z vědomí působí odpuzující síly vytěsnění“ (s. 66).⁶⁹ To je*

69 Příkladem takové hysterické amnézie je kazuistika Emmy v druhém dílu *Entwurfu*.

doplněno slavným, často citovaným podobenstvím: „Nemůžeme porozumět mechanismu vytěsnění, máme-li na zřeteli jen jeden z obou těchto spolupůsobících pochodů /cenzurní tlak z vědomí/. Lze to přirovnat k způsobu, jímž je turista dopravován na vrchol velké pyramidy v Gíze: z jedné strany je strkán, z druhé tažen“ (poznámka č. 4, s. 89). Infantilní vytěsnění vytvořilo v nevědomí jakési *magnety*, které k sobě přitahují nové představy. (Viz později též koncept pravytěsnění, **Urverdrängung**, ve stati *Vytěsnění*).⁷⁰ Graficky si to můžeme znázornit následovně:

Za zmínku stojí, že se nám zde s vytěsněním pudy poprvé i *kognitivizují*: mezi starou a novou představou existuje asociativní, tj. nakonec nějaká slovní vazba. Samozřejmě, ve hře je dál energie, afekt, spojený s představami. Je pak logické, že se pokračuje tím, co by mělo v dětství sexualitu do nevědomí uvrhovat a činit z ní cosi latentního⁷¹ (viz „Období sexuální latence v dětství a jeho průlom“). Ale je třeba říct, že se zde s vytěsněním, jež se nabídlo výše se spodními asociacemi, nijak moc kognitivně nepracuje. Freud totiž mluví o sexuálních zábranách, **Hemmungen**, tj. o inhibicích (řeceno mezinárodně), kterým říká též hráze (**Dämme**) nebo závory (**Schranken**), jimiž jsou nám již známé hnus, stud a morální a estetické požadavky, jednak všeobecné a jednak představující pouze tlak z vědomí.

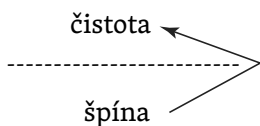
Ještě než se pustíme do dalšího popisu jejich vytváření (začali jsme s tím při probírání „infantilismu sexuální“ bezprostředně výše), uvedme Freudovu překvapivou poznámku: „Člověk nabývá dojmu, že u dítěte, vyrůstajícího v kulturním prostředí je výstavba těchto hrází dílem výchovy; nepochybně k ní výchova silně přispívá; ve skutečnosti však je tento vývoj podmíněn organicky, dědičně

70 V počítačové metafoře, kterou občas používám, by to mohlo znamenat cosi jako, že nezměníme soubor na listu, ale zavřeme s uložení pod nějakou adresou. Freud pro infantilní amnézii, vytěsnění dětství kvůli sexualitě používá mnohem krásnější obraz „prehistorického dávnověku“, který se hodí i proto, že s nástupem latence se dítě stává historickým člověkem, který se učí ve škole číst a psát.

71 Časově by to mělo probíhat tak, že k rozkvětu dětské sexuality dochází zhruba mezi 2. a 5. rokem, poté probíhá latence do puberty. Ve *Třech pojednáních* se nepracuje systematicky s Oidipem, a nástup latence není proto ani popsán sevrěně a na jednom místě v jeho termínech (zastupuje to do určité míry „Kastrální komplex“).

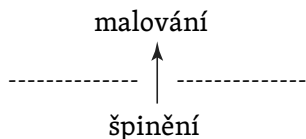
fixován a může se příležitostně uskutečnit zcela bez pomoci výchovy“ (s. 67) – hle, oproti předmluvě z roku 1914 zde mocně zazněl dědičný a fylogenetický motiv (o jehož podobách se dozvíme ještě více v souvislostech *Já a Ono* a pak ještě v *Davu*).

Hráze jsou tedy budovány, jak už víme, z energie, která by šla normálně na samu sexuální aktivitu, a to do podoby reaktivních výtvorů (**Reaktionsbildung**) a sublimací (**Sublimierung**), které jsou dány dost dohromady: „Podle ní /domněnky o sublimaci/ jsou sexuální hnutí těchto dětských let jednak neupotřebitelná, protože rozmnožovací funkce není dosud v činnosti, což je hlavním rysem období latence, jednak jsou sama o sobě perversní, tj. vycházejí od erogenních oblastí a jsou nesena pudy, které by při zaměření dalšího vývoje individua mohly působit jen pocity nelibosti. Vzbuzují proto duševní protisíly (reaktivní hnutí), které k účinnému potlačení této nelibosti budují zmíněné psychické hráze: hnus, stud a morálku“ (s. 68) – toto dání dohromady je ale korigováno pod čarou: „V uvedeném případě postupuje sublimace cestou reaktivních výtvorů. Obecně však můžeme sublimaci a reaktivní výtvoru od sebe rozlišit jako dva rozdílné procesy. Sublimace se může uskutečňovat i jinými, jednoduššími mechanismy“ (poznámka č. 8, s. 90) – v jakém uvedeném případě: za použití hrází. Freud zde možná myslí následující. Reaktivní výtvor (někdy se překládá též jako *tvoření reakce*) spočívá v tom, že se pro nepuštění do vědomí využije ze strany vědomí tzv. proti-obsazení (**Gegenbesetzung**)⁷², tj. nějaká žádoucí hodnota, opak původního impulsu, vztyčí se její prapor. Vymysleme příklad:

Představme si to třeba jako přechod od análního zašpinění, kdy na jeho místě vznikne (až třeba přehnaná) čistotnost, mytí se a uklízení.

Sublimace by ve své obecné podobě, definována „odvedením sexuálních pudových sil od sexuálních cílů a jejím převedením k cílům novým“ (s. 68), asi žádnou takovou změnu do opaku nepotřebovala a nemusel by se proti ní stavět odpor.

Představme si to opět v análním rejstříku, kdy se místo „nehodného“ špinění prostěradla nebo prádla opět něco špiní: plátno příštího obrazu! To je

72 Tento pojem ve *Třech pojednáních* není, ale používám ho zde pro názornější vysvětlení.

změna cíle, kde přitom poetika pudu zůstane zachována (jde o analogickou činnost). Pud může proniknout, aniž se promění na sémantický opak. Možná by se tedy sublimace dala znázornit bez bariéry.

Další teoreticky zajímavou, ale vlastně se už nabízející otázkou je, zdali pak sublimace, která operuje takto snadno, bez bariér a bez vytěsnění, je něco jiného než sama perverze, kterou by měla střídát. Není malování, tak naprosto gratuitní věc bez praktického významu, také docela velkým přeceněním pudu, jeho idealizací, jak jsme na ně narazili u oněch perverzních „poblouznění“ v předchozí, první části? Jistě, u sublimace by mělo dojít k určité desexualizaci. Ale zatím nám ještě není jasné, v čem by pojmově měla desexualizace spočívat. Nepřekonávají se při ní bariéry jako při podivnostech u perverzí, je konvencí schválená: ale kdyby byl rozdíl jen v tom, pak by to znamenalo, že právě jen překonávání bariér je rajcovním, sexualizujícím momentem. Třeba i je, ale existuje ještě jedno řešení, možná více v intencích Freuda: a sice, že společnost či civilizace či kultura nejsou jen sociálním nátlakem k práci, ale obsahují pro své členy i nachystané opory, společenské kanály sublimace, v kterých se individua najdou a které jim pomáhají k tomu, aby vychovala sama sebe ke zdárné reprodukci – právě třeba také prostřednictvím umění. V těchto společenských „objektivacích ducha“, kdybych to řekl diltheyovsky, bývá libido právě nějak neutralizované.⁷³

S „Projevy infantilní sexuality“ už přecházíme ke konkrétnějšímu empirickému líčení, a to od vývojově prvního pudového projevu, jímž je *dumlán*í (**das Lutschen**)⁷⁴. To se objevuje u kojence a prý může vydržet celý život; „*spočívá v rytmicky opakovaných savých dotecích ústy (rty), přičemž je vyloučen účel přijímat potravu*“ (s. 69). Ano, s mateřským mlékem bychom byli v hladu, v pudu výživy, ne v libidu.⁷⁵ „*Předmětem sání se stává sama část rtů, jazyk, libovolné jiné místo pokožky – třeba i palec na noze. Přitom se objevuje úchopový pud a projevuje se třeba současným rytmickým potahováním za ušní lalůček, nebo se za týmž účelem zmocňuje části těla – nejčastěji zase ucha – jiných osob. Slastné sání úplně pohlcuje pozornost a vede buď k usnutí nebo dokonce k motorické reakci, která má povahu jakéhosi orgasmu. Nezřídka se slastné sání kombinuje s třecími dotyky určitých citlivých míst těla, prsou, vnějších genitálií. Tímto způsobem mnoho dětí přechází od dumlán*í k masturbaci“ (s. 69) – tímto líčením se dostáváme do vel-

73 Viz naši citaci výroku o tom, jak se v kultuře části těla zahalují a jak se umělecky směřuje od genitálií ke tvaru celého těla.

74 Ze jde o sexuální činnost, dokládá Freud v tomto případě hodnocením pediatra Lindnera, v jiných případech pak i intuicí vychovatelů, kterou šlo použít i zde: viz fakt, jak často rodiče zvažují, zda je „zdravé“ či „vhodné“ poskytnout miminku dudlík a zda by si na něj mělo zvyknout.

75 Ideálním příkladem pro situaci čisté orálního pudu je vlastně americká žvýkačka, guma, která se nemá polykat.